

Religion 09 Livssyn

Tidsskrift for Religionslærerforeningen i Norge

Årgang 34

2022/3

TEMANUMMER
Samiske
perspektiver

Returadresse
Liv Gundersen
Myrerskogveien 26
0495 Oslo

Innhold

FRA STYRET	1
REFERAT FRA SEMINAR 22. OKTOBER – Emil Trondsen	4
LISTE OVER ARTIKLER OM SAMISKE PERSPEKTIVER 2015–2022	8
MANGFOLD, KJØNN OG PERSPEKTIVTAKING I RELIGIONSFAGET – Torjer A. Olsen	9
ÅNDELIGHET UTEN TROSSAMFUNN. REFLEKSJONER OM RELIGIONSUNDERVISNING OG DEN NYE LÆREPLANEN – Anne Stensvold	12
BEVISSTHET OM VERDENSOPPFATNING SOM GRUNNLAG FOR Å FORSTÅ FORTELLINGER – Sigrid Karine Omma Paulsen	21
UNDERVISNING OM SAMISK TRADISJON OG NATURSYN – Gunnhild Hauge Bjørdal	30
ETIKK I RUSSETIDEN: UNDERVISNINGSSOPPLEGG – Thea Holsen	38
BOKMELDING: HERRENE SENDTE OSS HIT. OM TVANGSFLYTTINGEN AV SAMENE – Anne Berit Nystad	42
BOKMELDING: ET FASCINERENDE DYPDYKK INN I 1700-TALLET. HAUGIANERNE – Gunnar Holth	44
SEMINAR OG LANDSMØTE 22. APRIL 2023	49
Annonse: MF – DELTIDSTUDIET OG JANUARKURS 2023	

FRA STYRET

Kjære leser!

I dette nummeret finner du flere tekster som omhandler urfolk. Riktignok finnes det egne KRLE- og Religion og etikk-fag med samiske perspektiver, men i de ordinære læreplanene i faget er det også forventet at elevene skal få kompetanse om urfolks perspektiver. I ett av kjerneelementene står det at faget skal gi grunnlag for refleksjon over majoritets-, minoritets- og urfolksperspektiver i Norge.

Vi mener at dette er perspektiver som det er viktig å løfte fram i undervisningen. En grunn kan være for å vise mangfoldet i den norske befolkningen, men ikke desto mindre viktig er det at vi kan lære noe av urfolks respekt for og kunnskap om naturen.

Sigrid Karine Omma Paulsen skriver i sin artikkel om viktigheten av forståelse for verdensoppfatning for å kunne forstå fortellinger. Hun har et spesielt fokus på samiske fortellinger i teksten. Gunnhild Hauge Bjørdals tekst trekker videre på hvordan man kan ta utgangspunkt i samisk tradisjon og natursyn og knytte dette til etiske refleksjoner om naturen og menneskenes plass i den. Hun kommer blant annet inn på hellige fjell, om reinlykke og om det hellige området bakerst i lavvoen, kalt boazzo. Religion og livssyn har publisert flere tekster om urfolks perspektiver de siste årene, og vi viser i dette nummeret til en liste over dette. Anne Berit Nystads bokanmeldelse tar også for seg en prisbelønnet bok om tvangsflytting av samer.

Et annet perspektiv vi følger opp i dette nummeret er knyttet til mangfold og perspektivtaking i religionsfaget, med en tekst av Torjer A. Olsen fra Universitetet i Tromsø. Anne Stensvolds tekst om åndelighet uten religionssamfunn tar også opp tråden om det samiske natursynet, samt knytter an perspektiver til hvordan vi kan forstå religion i vår tid.

Vi regner med at mange lærere først og fremst er opptatt av å gi elevene godt lærings- og vurderingsgrunnlag for første termin nå, og at russetiden føles fjern. Men om ikke så mange måneder er det igjen tid for de røde og blå dressene og feiringen av at 13 års obligatorisk skolegang er over. Men allerede er det mange etiske perspektiver som melder seg, russegrupper for eksempel, og Thea Holsen bidrar i dette nummeret med et undervisningsopplegg som kan være aktuelt.

Gunnar Holth anmelder Trygve Riiser Gundersens nylig utkomne «murstein» av en bok om Haugianerne i dette nummeret.

I tillegg bringer vi en liten rapport fra et vellykket seminar på KG i Oslo 22. oktober, ført i pennen av Emil Trondsen, styremedlem i Religionslærerforeningen. Vi informerer allerede nå om at det blir seminar og landsmøte den 22. april 2023, og at vi er interessert i å komme i kontakt med folk som kan tenke seg å

gjøre en innsats for foreningen vår. Før den tid er det MFs etterutdanningskurs for lærere i januar, og ikke minst den store Japanturen i påsken 2023, som vi tror blir en stor opplevelse og en lærerik reise for alle påmeldte.

God lesning, og god jul fra oss i styret/redaksjonen!

Sigrud Skomedal og Frode Kinserdal

TIL UNDERVISNINGEN OM SAMISKE PERSPEKTIVER

SAMISKE VEIVISERE SIN NETTSIDE «RELIGION OG LIVSSYN»

<https://samiskeveivisere.no/kategori/religion/>

«Disse artiklene skal gjøre deg bedre kjent med samisk religion. Artiklene gir deg et innblikk i samisk religion i historien, kristendommen og samisk kirkehistorie. Artikler om kirketradisjoner i dag, som dåp, konfirmasjon og bryllup, og artikler om åndelighet i dag kommer snart.»

Lovisa Mienna Sjöberg, førsteamanuensis Sámi allaskuvla – Samisk høgskole, skriver tekstene:

Religion og livssyn

- Samisk religion og kristendom – et sammendrag
- Samisk religion i historien og kildekritikk
- Samisk religion i historien og natur og landskap
- Kristendommen og samisk kirkehistorie før 1600-tallet
- Kristendommen og samisk kirkehistorie fra 1600 og utover 1700-tallet

FILMER

Her kan du gå inn på NRK og se hva de har av filmmateriale om samisk kultur, religion og historie. Her finner du 10 forslag klar til å strømmes.

<https://www.nrk.no/sapmi/10-samiske-filmer-og-serier-du-kan-binge-i-helga-1.16147540>

RELIGIONSLÆRERFORENINGENS SEMINAR

LØRDAG 22. OKTOBER 2022

EMIL TRONDSEN

Når vi kan komme sammen og nyte nye tanker og ideer i vår forening, da kjenner det som en begivenhet for oss i styret. Seminarer blir et riktig gledelig punkt i kalenderen! Også denne gangen ble det en nyttig og inspirerende dag, og trettisju religionslærere fra det ganske land ble samlet både fysisk (21) og digitalt (16) på høstseminaret vårt i år. *Erfaringer med Fagfornyelsen* var et naturlig tema, og Benedicte Strand ønsket velkommen med velvalgte ord på styrets vegne.

Først ut var Kari Repstad, en veteran i vår forening, og en erfaren fagdidaktiker fra UIA. Sammen med Inger Margrethe Tallaksen har hun utgitt flere didaktikkbøker og holdt en rekke kurs. Kari utfordret deltagerne didaktisk gjennom sin praktiske samarbeidslæring, og ga gode tips og råd til hvordan man kan realisere utforskning gjennom samarbeidslæring i klasserommet. Hun bidro med en rekke læringsopplegg, og fortalte rikt om sin praksis med elever og studenter, med samarbeidsprogresjon og differensiering. Hun er en ivrig bidragsyter til vårt tidsskrift, og vi oppfordrer dere sterkt til å sjekke ut Inger Margrethe Tallaksen og Kari Repstads artikler.

Det neste i programmet var Siw Fjelstad fra Frogn videregående skole og Knut Dæhli fra Oslo Handelsgymnasium, som fortalte om hvordan de hadde omstilt seg til *Fagfornyelsen* på sine respektive skoler. Flittig bruk av utforskeroppdrag og en tverrfaglig timeplan ga inspirasjon til hvordan dette kan løses i praksis, og viste hvor annerledes en skolehverdag kan se ut. Dette avhenger også av god planlegging i skolens ledelse. Temabasert undervisning, fremfor den klassiske fagbaserte undervisningen, gir både rom til en variert og annerledes hverdag, og utfordrer oss i våre pedagogiske valg.

Dessverre er det ikke lett å være digitalt vertskap i lunsjen, og der Teams-deltagerne måtte nyte selvkost på egen lokasjon, ble det servert pizza til de stedlige deltagerne. En presentasjonsrunde mens vi spiste, gav oss mer kjennskap til hverandre, og mellom de ulike deltagerne og styrets folk gikk samtalene løst. Nettverksbygging er en viktig komponent i seminarene. Her oppdaget vi flere gamle og nye ressurspersoner som vi håper å se igjen både på seminar og i tidsskriftet!

Etter lunsj fikk vi besøk av et opplæringstilbud som lærere kan benytte på Østlandet: *Dialogpilotene*. Dialogpilotene er et prosjekt startet av Human-Etisk Forbund, Den norske kirke og tre muslimske moskeer i Oslo. Det livssyns- og trosbaserte dialogprosjektet skal stimulere til de vanskelige samtalene i klasse-

RELIGIONSLÆRERFORENINGENS SEMINAR

Over til venstre: Charlotte
Cyrus og Eliana Hercz

Over: Vegard Nedreid og
Anne Langaas

Til venstre: Knut Dæhli og
Siw Fjelstad

Tid til å bli kjent!

Seminar deltakerne jobber godt sammen.

Kari Repstad

Kolleger fra ulike deler av landet møtes.

rommet. De to presenterte sitt virke og sin metodikk for oss, Eliana Hercz er jøde og Charlotte Cyrus er humanetiker. Hvordan snakker man egentlig om tro og livssyn i klasserommet, utover det å skape kjennskap til ulike religioner? Hvordan skaper man forståelse og aksept for at vi har ulike oppfatninger av eksistensielle spørsmål? Hvordan tar man de vanskelige samtalene om identitet og samfunn? Dialogpilotene kan skreddersy dialogverksted i samarbeid med dere og slik bidra til en annerledes time. Dersom dette virker spennende, finner dere informasjon og materiell på nettsidene til prosjektet: <https://www.dialogpilotene.no/>. Man kan bli Dialogpilot ved å ta en utdanning i dette programmet ved Teologisk fakultet, UIO. <https://www.tf.uio.no/studier/evu/kurs/2018/dialogpilot/formal/>

Vegard Nedrelids foredrag ble siste post i programmet; *Religion og populærkultur*. Han viste til forskjeller i populærkulturelle fremstillinger av kristendom og islam, og pekte på en tendens der personlig tro og kristen symbolikk blir mer akseptert i amerikansk populærkultur og musikk, mens fremstillinger av muslimmer fremdeles preges av fordommer. I Norge ser tendensen ut til å være motsatt, påpekte Nedrelid, og viste f.eks. til Sana i TV-serien *Skam* og konsertene til *Karpe*. Hvilke konsekvenser har dette for oss som lærere? Jo, vi må fungere som moderatorer som skaper forståelse for hvorfor de ulike uttrykkene kommer frem, samt å arbeide for aksept og toleranse i meningsmangfoldet.

Seminaret ble avsluttet med at undertegnede, Emil Trondsen, takket alle oppmøtte, digitale deltakere og de dyktige bidragsyterne – som sørget for at dagen ble så vellykket! Vi ser allerede frem til å møtes igjen, med enda flere, fysisk og digitalt! Vi samles på ny til seminar lørdag 22. april 2023.

Emil Trondsen, styremedlem i Religionslærerforeningen.
Assisterende rektor ved Kjølnes ungdomsskole, Porsgrunn.
E-post: emiltrondsen@gmail.com

LISTE OVER ARTIKLER MED SAMISKE PERSPEKTIVER 2015-2022

Religion og livssyn 2015/1

«Samisk religion» i dag: Kyrkjeliv, urfolksidentitet og nyreligiøsitet – Trude Fonneland og Torjer Andreas Olsen, s 6-14

Religion og livssyn 2017/2

Etterlengtet religionslærerkurs i Nord-Norge – Merete Hoel, s 2-3

Religion og livssyn 2018/2

Reformasjon i eit fleirreligiøst landskap – Sigrun Høgetveit Berg, s 49-56

Hva er en same? – Isalill Kolpus, s 65-69

Religion og livssyn 2018/3

Steilneset minnested og skolen: Undervisning om smertefull historie – Liv Helene Willumsen, s 20-27
Trifon av Petsjenga – det nordlige grenselandets helgen – Caroline Serck-Hanssen, s 28-38

Religion og livssyn 2019/1

Fagfornyelsen og samisk innhald i religionsfagene – Bengt-Ove Andreassen, s 35-30

Om religionsskifte hos samene og samisk kirkeliv i historisk perspektiv – Tove-Lill Labahå Magga, s 31-45
Protest og modernisering hos læstadianerne – Torgeir Nordvik, s 46-49

Religion og livssyn 2019/3

Åndeverdenen i den moderne verden. Om den samiske noaidekunsten i nyere tid – Pia Kristine Larsen Wikstrøm og Emilie Madelen Biti-Jessen, s 51-62

Religion og livssyn 2020/1

Kristendommens historie i Sápmi – Siv Rasmussen, s 16-30

Religion og livssyn 2021/1

Det er mye mellom himmel og jord. Spiritualitet i samisk kultur og dagligliv – Randi Nymo, s 31-44

Religion og livssyn 2021/2

Att leva i ständig välsignelse – Lovisa Mienna Sjöberg, s 46-53
Bokmelding: Urfolk og nasjonale minoriteter i skole og lærerutdanning – Anne Berit Nystad, s 82-84

Religion og livssyn 2021/3

Om kompetansemålet «gjøre rede for og analysere religion og livssyn i et majoritets-, minoritets- og urfolksperspektiv – Torjer A. Olsen, s 39-41

Religion og livssyn 2022/1

Bærekraftig utvikling sett fra et urfolksperspektiv – Kristine Aslaksdatter Siri, s 31-32

MANGFOLD, KJØNN OG PERSPEKTIVTAKING I RELIGIONSFAGET

TORJER A. OLSEN

Religionsfagene har gått gjennom ganske store endringer gjennom arbeidet med LK-20. En del av endringene er knytta til læreplanen som sådan: Et begrep som mangfold har i all hovedsak erstatta ulike varianter av flerkultur-begrepet, og er å finne flere ganger både i den store læreplanen og i planene for religionsfagene. Et mer spesifikt punkt for endring handler om kjønn og seksualitet. Jeg vil i denne teksten si litt om religionsfagene, og om muligheter og utfordringer ved mangfold, kjønn og perspektivtaking.

Disclaimer: Jeg deltok i læreplanarbeidet som medlem i kjerneelementkomiteen for religionsfagene og som medlem i læreplankomiteen for religionsfagene. Dermed skriver jeg ut fra denne erfaringa og om denne erfaringa.

RELIGIONSFAGENE I LK-20

Religionsfagene – Kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE) og Religion og etikk (RE) med sine samiske motstykker (KRLE-S og RE-S) – går gjennom hele grunnskolen (KRLE/KRLE-S) og i 3vgs (RE/RE-S). De har felles kjerneelementer – til tross for at de har til dels ulikt innhold. Det ulike innholdet kommer fram gjennom hva som står «Om faget» i læreplanene. KRLE har, ifølge denne delen av læreplanen, en sterkere eksistensiell dimensjon, er bundet til at halvparten av undervisningen skal dreie seg om kristendom, og viderefører verdensreligionbegrepet (om enn annerledes enn i K-06). RE-planen er eksplisitt på at faget skal gi forståelse for kulturelt mangfold og identitet, og gir ingen føringer for kristendom eller andre religioner. Dette bildet blir noe utfordra av kompetansemålene, der RE-planen nevner både den eksistensielle dimensjonen og kristendom, islam og «østlige og vestlige religioner».

Et viktig poeng i arbeidet med LK-20 – både som forsker og som lærer – er å forstå og handle ut fra intensjonen til planen. Til dette ligger å se planen som helhet og i sammenheng. Til dette ligger å se på hvert av kompetansemålene – og bruke dem – som del av en større sammenheng. Overordna del gir føringer for fagplanene og dermed for kompetansemålene. I arbeidet med samisk innhold, for eksempel, innebærer det at føringene som gis i overordna del, med basis i internasjonale avtaler, Grunnloven og lovverket som sådan, er bestemmende for praksisen i skolen. Dette betyr igjen at det ikke går an å vurdere samisk innhold i LK-20 kun ut fra hva som sies eksplisitt i kompetansemålene. I kjernelemen-

tene kommer forpliktelsen fram tidlig: «Faget skal gi grunnlag for refleksjon over majoritets-, minoritets- og urfolksperspektiver i Norge». Kompetansemålene bestemmes dermed av dette. I det fjerde kjerneelementet, «Å kunne ta andres perspektiv», nevnes mangfoldskompetanse, med viktige spesifiseringer: «Faget skal bidra til at elevene utvikler mangfoldskompetanse. Samiske perspektiver inngår. Temaer knyttet til kjønn og funksjonsevne inngår også.»

OM KJØNN OG SAMLIV

Jeg følger videre spørsmålet om kjønn, som ut fra det over blir satt i sammenheng med mangfoldskompetanse. I KRLE-gruppa valgte vi å lage en tråd om kjønn, samliv og seksualitet med kompetansemål etter både 4. trinn, «beskrive og samtale om ulike måter å leve sammen på i familie og samfunn», 7. trinn, «gjøre rede for ulike syn på barndom, familie og samliv i religioner og livssyn», og 10. trinn, «gjøre rede for og reflektere over ulike syn på kjønn og seksualitet i kristendom og andre religioner og livssyn».

I denne tråden gis utgangspunktet for undervisning om samliv. Sett i sammenheng med kjerneelementet om mangfoldskompetanse er dette et utgangspunkt for undervisning som i løpet av trinnene går fra å handle om samlivsformer til å handle om seksualitet, hele veien innafor rammene av at det er flere måter å handle og leve på. Det er altså et potensial for læreren allerede fra barneskolen til å anvende et mangfoldsperspektiv, både i forståelsen av at det er flere måter å leve sammen på og i kildebruken. På ungdomstrinnet må læreren bidra til utforskning av hva ulike religioner og livssyn lærer om kjønn, seksualitet og samliv. Et spor av samme tråden er ellers å finne i kompetansemålet på vg3 «identifisere, og drøfte etiske problemstillinger i tilknytning til kommunikasjon, mellommenneskelige relasjoner og identitet». Her er det løfta til dels inn i en sammenheng av etikk og identitet.

Ser vi denne tråden av kompetansemål i sammenheng med faget som helhet og med overordna del, er det noe å hente. Jeg vil hevde (og håpe) at begrepet mangfoldskompetanse fra kjerneelementene plukkes opp av læreren. Både i arbeidet med kjønn, seksualitet og samliv og i arbeidet med mangfolds-, minoritets- og urfolksperspektiver er det store muligheter for læreren i en aktiv og uttalt mangfoldskompetanse. Dette innebærer, slik Åse Røthing beskriver det, tre ledd: Kunnskap om mangfold, evne til å håndtere mangfold og et normkritisk perspektiv. Det er altså en fordel å kunne noe henholdsvis om ulike former for og forståelser av samliv og kjønn og om situasjonen for urfolk og minoriteter. Kunnskapen bidrar til å kunne leve med og i – og lære bort hvordan – en mangfoldig situasjon på ulike måter, samt egen plass i mangfoldet. Det normkritiske perspektivet er særlig viktig når det handler om kjønn og minoriteter. Her vil det nemlig være krefter i sving som definerer og naturaliserer hva som er

«normalt» og «unormalt». Læreren må kunne kjenne igjen slike mekanismer og bidra til også andre perspektiver, ideer og praksiser snakkes om uten å presenteres som grunnleggende annerledes.

AVSLUTNING

I arbeidet med læreplanen var det i komiteene mye diskusjon om verbbruk, begreper og større sammenhenger. For egen del vil jeg anføre at de kompetansemålene/-trådene som her er diskutert trenger en sammenheng. Oppfordringa til læreren (og forskeren) er å se kompetansemål som handler om blant anna kjønn, seksualitet, identitet, minoriteter og urfolk i sammenheng med både kjerneelementer og overordna del. Dermed handler et konkret kompetansemål også om demokrati og medborgerskap, om livsmestring, og om samiske rettigheter.

Torjer A. Olsen, instituttleder, Senter for samiske studier, UiT
Norges arktiske universitet
E-post: torjer.olsen@uit.no

ÅNDELIGHET UTEN TROSSAMFUNN. REFLEKSJONER OM RELIGIONSUNDERVISNING OG DEN NYE LÆREPLANEN

ANNE STENSVOLD

«Gud – fantasivenn eller kilde til et rikere liv?» heter et brevkurs fra Norsk Bibelinstitutt høsten 2022. I *Vårt Land* noen uker senere leser jeg om samer som aksjonerer for å bevare sine hellige fjell, og dramaet omkring prinsesse Märta og sjaman Dureks mirakelmedaljer (i plastikk) har vært et gjennomgangstema i månedsvis. Det er ingen tvil om at religion fortsatt er viktig, men hvordan skal vi forstå religionens rolle i vår tid? Spør du folk om de er religiøse, svarer de ofte nei, de er ikke religiøse, men spirituelle, og de som er medlem av et trossamfunn understreker gjerne at de ikke identifiserer seg med alle sider ved trossamfunnets lære og ikke har noen blind tro på religiøse autoriteter.

I religionsvitenskapen skiller vi gjerne mellom normativ og folkelig religion, og kategoriserer det som faller utenfor trossamfunn som folkelig religion eller åndelighet. Men hvor skal grensen gå? Og hvem bestemmer? I trossamfunn er det grovt sett ledelsen som avgjør hvem og hva som er innenfor. Men når antall medlemmer i trossamfunn er synkende mens den ukontrollerte og ukontrollerbare åndeligheten brer om seg – iallfall ser det slik ut i aviser og på internett – kan vi med rimelighet gå ut fra at religiøs tro eller åndelighet ikke er synkende, men at etablerte trossamfunn er i en autoritetskrise fordi religion, og åndelighet er blitt en privatsak hvor den enkelte er sin egen høyeste autoritet.

Når den nye læreplanen vrir religionsundervisningen vekk fra de store religionene, kristendom, islam og buddhisme, kan det tolkes som en nokså radikal endring, fra det normative til det folkelige; fra trossamfunn til åndelighet. Det kan lett bli mer verdier og mindre fakta. Jeg får inntrykk av at religionsundervisningen nå er tenkt som en opplæring i sekulære verdier som likeverd og toleranse. Et problem med den nye læreplanen er at den ikke peker på hvilket kunnskapsstoff som skal formidles, men nøyer seg med å antyde vidt formulerte læringsmål. Dermed blir det fullstendig opp til den enkelte læreren og hens egen forkunnskap hva elevene lærer. Og lærebøkene, selvfølgelig.

De fleste er enige om at læringsmål og pensumbøker i KRLE og Religion og etikk var for omfattende. Jeg gjorde en fagvurdering av de første lærebøkene på 1990-tallet, og for meg fremsto de mer eller mindre som mini-utgaver av religionshistorie grunnfag. Med den nye læreplanen har faget tilsynelatende fått et snevrere fokus på verdier og bevisstgjøring av elevene om deres eget ståsted.

Men hvordan gjør man det i praksis? Én mulighet er å legge vekt på sammenligning av religioner, og å belyse hva som skiller det religiøse fra det sekulære. Det er ambisiøse mål, som vanskelig lar seg forene med mindre kunnskapsstoff.

RELIGIONSBEGREPET

Men uansett hvordan man snur og vender på det, må vi diskutere religionsbegrepet. Hva vi mener med 'religion' i norsk skole bør bygge på den rike fagdiskusjonen som finnes på feltet (Hjelde og Krogseth red. 2007). Minimumsdefinisjonen til antropologen Edward B. Tylor (1871) om at religioner er «tro på åndelige vesener», kan være et utgangspunkt for å skille mellom religion og sekulære livssyn. Hvis vi supplerer med den franske sosiologen Durkheims definisjon (1912) om at religion kjennetegnes av ritualer knyttet til hellige ting som skaper et fellesskap, får vi en definisjon hvor religion blir noe sosialt; en kollektiv størrelse. Hvis vi definerer det hellige som «det som skaper ærefrykt», slik den tyske teologen Rudolf Otto gjorde i 1917, får vi en innholdsdefinisjon, men vi kan også si at det som kjennetegner hellige ting, er reglene som omgir dem; måten vi omgås dem på, får vi en funksjonell definisjon hvor det hellige kan være hva-som-helst (Durkheim 1912). Og sånn kan vi fortsette, og kanskje bringe inn Ninian Smarts kategorisering av religionenes bestanddeler eller dimensjoner: læresetninger, myter, riter, etikk, religiøs erfaring, samt en form for organisasjon og en økonomisk dimensjon.¹

I dag jakter vi ikke lenger på en universell religionsdefinisjon som kan romme *alle* former for religion, men benytter ulike religionsdefinisjoner som passer til de spørsmålene vi stiller (se Hjelde og Krogseth 2007, Gilhus og Mikaelsson 2012, Bøe og Kalvig 2020). I kapittelet om nyreligiøsitet i *Norges Religionshistorie* definerer jeg ny-karismatisk kristendom som en del av nyreligiøsiteten. Det er ikke vanlig, men ny-karismatikkens fokus på religiøs erfaring, helbredelse og individets religiøse autoritet er likhetstrekk som jeg ville fokusere på (Stensvold 2005, s.466). Den danske religionsforskeren Michael Rothstein, derimot, definerer nyreligiøsitet som en type åndelighet som mangler organisasjonsstruktur, og hevder at det nettopp er fraværet av en fast organisasjon som forklarer nyreligiøsitetens suksess (Rothstein 2001, s. 134-135). Dette illustrere hvordan ulike definisjoner åpner og lukker feltet.

ÅNDELIGHET UTENFOR TROSSAMFUNN

Når jeg i denne artikkelen skal reflektere over «åndelighet utenfor trossamfunn», er det nettopp den uorganiserte religiøsiteten jeg fokuserer på. Jeg velger

1 Smart 1968, s. 15-19, sitert i Stensvold 2007.

å se på religionens plass i dagens norske kulturbilde, hvor vi finner «religion smurt tynt utover», for å bruke en vending fra Gilhus og Mikaelsson (1999, s. 9-11). Religion formidles overalt og av hvem-som-helst, både av prester og prinsesser, sjamaner og «influensere». Dette er det vi i religionsvitenskapen kaller for folkelig eller ikke-institusjonell religion. Å studere åndelighet utenfor trossamfunn skiller seg fra den klassiske religionshistoriske tilnærmingen med vekt på hellige skrifter og hva prester og andre religiøse eksperter mener er sant og riktig. Å studere religion ved å fokusere på hva religion betyr for folk er å fokusere på den normative religionens virkningshistorie, for å bruke et begrep fra hermeneutikken. I praksis betyr det at vi flytter religionen ut fra kirkene, moskeene og templene og inn i folks hverdagsliv. Det betyr ikke at kunnskap om de normative religiøse tradisjonene (ekspertreligion) er uvesentlig. Uansett hvordan vi snur og vender på det, har de normative religiøse tradisjonene hatt definisjonsmakten i sine respektive land og riker i mange århundrer. Gjennom sitt maktmonopol former normative religiøse tradisjoner det folkelige verdensbildet. Men også omvendt: Folkelig åndelighet i form av profetier, helbredelsesfortellinger og magiske riter virker også tilbake på den normative elitetradisjonen.² Denne folkelige påvirkningen kan beskrives som en kaoskraft som den normative ekspertreligionen forsøker å kontrollere, for eksempel gjennom blasfemiover eller hekseprosesser.

De religiøse ekspertenes definisjonsmakt var hegemonisk så lenge de var de eneste som mestret skrivekunsten og hadde tilgang til konger og keisere, og ofte selv vært en del av maktapparat. Sånn er det ikke lenger. Demokrati og skrive-og-leseferdigheter er stikkord her. I Norge skjøt sekulariseringen fart i takt med at borgerne fikk stemmerett, altså fra slutten av 1800 tallet. På 1920-tallet var sekulariseringskrisen et faktum.³ Demokratiet bygger på stemmeretten og forutsetter individualisme. Jeg vil hende at en (utilsiktet) konsekvens er at individene blir autonome, også i åndelige spørsmål. Det fører til autoritetskrise for normativ religion, og kan være en forklaring på at trossamfunnene strever.

I religionsvitenskapen skiller vi ikke mellom sann religion og usann overtro, eller mellom eldgamle religioner og dagsaktuelle sjamaner, men behandler alle med samme alvor. Det vi er interessert i, er å forstå de religiøse sin forståelseshorisont og hva det vil si å leve i akkurat det religiøse verdensbildet. For å illustrere dette poenget velger jeg et dagsaktuelt eksempel og ser på hvordan «miljøvern og klimakrise» kan tematiseres religiøst.

2 Om folkereligionens påvirkningskraft se Eriksen og Stensvold 2001, særlig kapittel 1, «Teoretiske betraktninger».

3 Se Stensvold 2005, kapitlene «Kulturkamp – Religiøs kultur og motkultur» (s. 256-274) og «Nasjonal enhet – religiøst mangfold» (s. 275-389).

MILJØAKTIVISME OG SAMISK RELIGION

Når vi skal se på temaet religion og miljøkrise kan vi gå tradisjonelt til verks og undersøke hvordan ulike trossamfunn, som for eksempel Den norske kirke, Islamsk Råd eller Buddhistforbundet forholder seg til miljøvern og klimaengasjement. Men slik jeg forstår den nye læreplanen vil det være mer ønskelig å snu på det, og heller undersøke hvilken rolle religion og religiøse forestillinger spiller i miljøaktivismen (altså å snu oppmerksomheten fra trossamfunn til miljøaktivisme). Det jeg vil gjøre her, som et lite eksperiment, er å spørre om religion spiller en rolle i det natur- og miljøvernengasjementet vi ser rundt oss i dag, og hva slags religion det i så fall dreier seg om.

Ett sted å begynne er media. Den kristne avisen *Vårt Land* er en rik kilde til informasjon. De intervjuer både vanlige folk og religiøse ledere fra ulike trossamfunn. Et annet sted å lete er miljøorganisasjoner eller dagsaktuelle kampanjer, som den om Repparfjord som er lett å finne på internett. Det tegner seg raskt et bilde av at samisk religion spiller en særs viktig rolle.

I likhet med andre urfolksreligioner, har heller ikke samisk religion en kanon eller et fast lederskap. Fraværet av normativ autoritet gjør det vanskelig å beskrive samisk religion. Hvem kan tale på vegne av hele tradisjonen? Svaret er i prinsippet alle. Det er ofte interessant å høre hva samiske sjamaner eller noiade sier, men som religionsviter har jeg hele tiden i bakhodet et spørsmål om hvem de taler på vegne av (andre enn seg selv). I så måte kan vi studere samisk religion som en levende folkereligjøs tradisjon med flytende grenser. Det er nærliggende å se på samisk religion i dag som en del av det nyreligiøse feltet. Ikke bare fordi sjamaner er viktige i nyreligiøsiteten (for eksempel er jo prinsesse Märtas Durek en sjaman, men ikke same), men også fordi samiske aktører ser ut til å bli stadig viktigere bidragsytere i nyreligiøsiteten – og omvendt.⁴

Spørsmålet om hvordan vi skal definere dagens samiske religion er komplisert, og reiser blant annet spørsmål om kultkontinuitet og naturreligionenes overlevelsesbetingelser i industrielle- og postindustrielle samfunn (se Kraft 2020). Men uansett kan vi slå fast at naturbegrepet står sentralt i samisk religion, og at det samiske natursynet kommer tydelig til uttrykk i miljøjøaktivismen. Dette naturbegrepet skiller seg radikalt fra det moderne naturbildet hvor naturen oppfattes som en ressursbank og et grunnlag for fremskritt og velstand. Både den sekulære og den kristne naturforståelsen skiller mellom menneske og natur, et skille som legitimeres i Bibelens skapelsesberetning. Der er jorden og alt

⁴ For eksempel Sáráhkás, et kurs- og utdanningssenter for samisk sjamanisme oppkalt etter gudinnen for svangerskap og fødsel. Senteret ble etablert utenfor Holmestrand i 2008, og står bak den årlige Sarahkka-festivalen. Flere bidragsytere på årets festival deltar også på den store Alternativmessens, nyreligiøsitetens store utstilling som har vært arrangert årlig siden 1993. Takk til masterstudent Marte Øverås for informasjon om årets festival.

liv skapt av Gud, men mennesket har en helt egen status: det er gudelikt; skapt i Guds bilde (1.Mosebok 1:27).

NATUR OG KRISTENDOM

Kristen miljøtenkning i dag, slik den for eksempel kommer til uttrykk i Den norske kirke, legger vekt på menneskets *ansvar* for naturen.⁵ Det bibelske skillet mellom mennesket og natur er fortsatt på plass, men nå legges det vekt på at mennesket ikke må utnytte sin overordnede posisjon, men påta seg et ansvar som naturens «oppsynsman». Det er en rolle hvor mennesket har et tydelig moralsk mandat fra Gud.

Selv om sekulariseringen bare var i en startfase på 1800-tallet, var det ikke var hensynet til naturen og guds skaperverk som preget den industrielle revolusjonen på 1800-tallet. I en sosial situasjon hvor folk flest var bønder som sto maktesløse overfor naturens krefter og arbeiderne i byene sto uten rettigheter overfor industrikapitalismen, skaper dagens klimakrise et annet virkelighetsbilde. Enkeltmennesket er nå definert gjennom menneskerettighetene (1948) som verdifulle individer med politiske rettigheter og med ansvar for seg selv og verden. Dette sekulære menneskebildet forutsetter, i likhet med det kristne, et skille mellom menneske og natur. Uten troen på en skapergud som er opphavet både til mennesket og naturen, er menneskene overlatt til seg selv. Dermed blir solidaritet mellom mennesker – ikke naturens egenverdi – det moralske fundamentet for en sekulær naturforståelse. Her kommer den samiske naturforståelsen korrigerende inn med en tankemodell hvor naturen er et selvstendig subjekt; både skjørt og vidunderlig. Også her er mennesket totalt avhengig av naturen, men vi er også en integrert del av den.

SAMMENHENGER – HERVIEU-LEGÉRS «MINNEKJEDE»

Den første religionsforskeren som tok for seg religionens rolle i miljøaktivismen, var den nå avdøde Tarjei Rønnow. I artikkelen «Tradisjoner i endring: Religion som miljøvern og miljøvern som religion» fra 2007, hevder han at miljøbevegelsen har klare religiøse trekk. Han trekker frem den franske religionssociologen Danièle Hervieu-Léger sitt begrep om minnekjeder, og definerer religion som minnekjeder eller tradisjon. Minnekjedens funksjon er å knytte individet til et fellesskap, som ikke er begrenset til her-og-nå, skriver Hervieu-Légers, men som binder oss til et 'vi' som deler fortid, nåtid og fremtid. Det er dette som er kilden til religiøs tro, hevder Hervieu-Légers: «At the source of all religious belief (...)

⁵ Kristen miljøtenkning oppsummeres f.eks. i pave Frans II sin encyklika *Laudato Si'* fra 2015. Den var et innspill til FNs Klimamøte i Paris som samme år (se Stensvold, 2017).

there is belief in the continuity of the lineage of believers (2000, s. 125). Ved å legge vekt minnekjeder belyser hun et helt sentralt, men ofte oversett aspekt ved religioner, nemlig hvordan religion fungerer som tradisjon.

Med begrepet minnekjede peker Hervieu-Léger på en slags konservativ normativitet som sikrer at tradisjonen består. Overført på samisk religion, betyr det at vi kan se bort fra problemer med representativitet. Når samer uttaler seg om samisk religion, kan vi se på det de forteller som ledd i den samiske minnekjeden. Hvorvidt en konkret påstand, for eksempel om x- eller y-fjellet er hellig, kan vi ikke si for sikkert, men det vi kan si, er at fortellingen bidrar til å styrke den samiske minnekjeden om hellige fjell. Brukt i miljøaktivistisk sammenheng, gir samisk religion et legitimitetsstempel til miljøkampen både ved å knytte naturforståelsen til et urfolk og derved gi den kontinuitet – og et skjær av evighet.

På samme måte som Hervieu-Légers begrep om minnekjede åpner opp for å forstå miljøbevegelsens natursyn, kan begrepet også hjelpe oss til å identifisere et annet religiøst element i dagens miljøaktivisme, nemlig en nøysomhetskultur med røtter i norsk kristen puritanisme. I miljøbevegelsens retorikk kjennetegnes «det gode liv» og «det gode mennesket» av ikke-materialistiske verdier. Man skal være nøysom og trå varsom, og nytelsesbehovet blir sett på som en destruktiv kraft. Det er forbruksmentalitet og hensynsløs naturutnyttelse som er skyld i dagens klimakrise.

I følge Hervieu-Léger består minnekjeder av fortellinger (narrativer). En viktig mekanisme i kulturen er at nye fortellinger må inneholde et minimum av gjenkjennelige elementer,⁶ og at de må bygge videre på de fortellingene som allerede finnes. Miljøaktivismens rammefortelling er en skrekkehistorie om kapitalistisk hensynsløshet hvor grådigheten har fått herje fritt og nå truer jordens eksistens og livet til vanlige folk. Dette er et skrekkesenario med tydelige apokalyptiske endetidstrekk – en kristen sjanger som starter med Johannes Åpenbaring.

Det jeg her har beskrevet som miljøaktivismens verdier, bygger på mer eller mindre skjulte religionsreferanser i dagens miljøkamp. Det kan sikkert rettes kritikk mot fremstillingen, men det er vel ikke helt usannsynlig at puritansk kristendom lever videre i dagens miljøaktivisme når en solid majoritet av Norges befolkning fremdeles er medlem av Den norske kirke.⁷ Selv om kirkestatistikken viser lavere deltagelse, ikke bare i søndagsgudstjenester og menighetsarbeid, men også i overgangsritualer som dåp, konfirmasjon og bryllup, tyder medlemstallene på at Den norske kirke fortsatt står sterkt, men at dens rolle er i endring. Kanskje kan miljøkampens verdigrunnlag ses som et ledd i minnekjeden til norsk kristendom.

6 Gjenkjennelige elementer kan for eksempel være «det var engang» (sjangerkjennetegn), eller 'engler' som signaliserer religion.

7 I 2022 var 3,5 millioner, dvs. 65% av Norges befolkning registrert som medlem av Den norske kirken. Til tross for en sterk nedgang på 6% de siste femten årene, skyldes nedgangen ikke bare utmeldelser, men også innvandring.

⁸ Når det gjelder religionens plass i dag, kan vi si at religionen har skiftet plass, ikke fra offentligheten til privatsfæren, slik sekulariseringsteoriene sier, men fra trossamfunnene til populærkulturen. Religion er ikke lenger noe vi bare finner i kirker eller trossamfunn, men en del av kulturbildet og samfunnslivet. Vi finner den i media, miljøaktivisme og populærkultur. Når vi ser på religion *utenfor* trossamfunnene, finner vi en religiøsitet eller åndelighet hvor «individet er konge». Det er en form for religion som er frigjort fra normative tradisjoners autoritet, men som tar opp i seg og nytolker elementer fra flere kilder. Hvis vi ser på dette mangfoldet av nytolkninger og originale sammensetninger i lys av Hervieu-Légers begrep om minnekjeder, får vi en fascinerende analyse av det post-moderne samfunnet.

POPULÆRRELIGION

I en bok med den talende tittelen *Det folk vil ha* (2011) skriver religionshistorikerne Dag Endsjø og Liv Ingeborg Lied at religion er blitt et «salgsargument i hele den vestlige verdens underholdningsindustri» (s. 11). De analyserer alt fra engler og Buddha-figurer og julefortellinger i *Donald Duck*. I tråd med Hervieu-Léger påpeker de at populærkulturen allmenngjør visse religiøse forestillinger, og at media har en viktig rolle både i videreføringen og fornyelsen av religion (s.13). Endsjø og Lied undersøker norsk samtid, og definerer populærkultur som underholdning, men deres funn har overføringsverdi til kulturen mer generelt. De argumenterer for eksempel overbevisende for at kristendommens julefortelling fungerer som en referanseramme for de fragmentariske henvisningene til kristendommen i Donald Ducks jul. Eller for å si det med Hervieu-Léger: Donald Ducks julefortelling skriver seg inn i den kristne minnekjeden og bidrar dermed til å opprettholde et kristent fellesskap, et fellesskap som i sekulariseringens tidsalder kan oppfattes som mer eller mindre forpliktende, alt ettersom.

KONKLUSJON

Norsk julefeiring, påskeferie og søndager viser hvordan kristendommen bidrar til å strukturere norsk hverdagsliv. Også noen av kristendommens læresetninger («elsk din neste»), samt konkrete minnesmerker fra norsk kirkehistorie (kirkebygg og kirkeklokker), og kanskje noen salmetekster (Deilig er jorden) inngår fortsatt i en kollektiv minneskjede som har lite å gjøre med den enkeltes personlige tro. I dette religiøse landskapet finner vi også miljøvernaktivistenes samisk

⁸ José Casanovas bok fra 1994 *Public religion in the modern world* gir den beste oversikten over sekulariseringsbegrepet. Hans egen teori går ut på at religionene nå er i ferd med å tilpasse seg moderniteten, for eksempel ved å ta i bruk media. Det fører ikke nødvendigvis til økt medlemstall, men sikrer religionenes (les trossamfunnenes) samfunnsinnflytelse..

inspirerte natursyn og puritanske leveregler med røtter tilbake til 1800-tallets vekkelseskristendom.

For hundre år siden brukte religionsforskerne tid og krefter på å skille mellom religion og magi, og rangerte religionene i forhold til et fast utviklingsmønster (evolusjonisme). I dagens sekulariserte verden går det viktigste skillet mellom religion og åndelighet; mellom populærreligion og nyreligiøsitet; folkelig og normativ religion. Det er religionens kulturelle betydning som meningshorisont og identitetsfaktor vi er interessert i. Derfor legger vi vekt på studiet av normative religiøse tradisjoner, og bruker det som referanseramme for å forstå de religiøse endringene vi ser rundt oss med religiøs pluralisme og økt spenning mellom sekulære og religiøse virkelighetsbilder.

Et skolefag kan ikke romme en hel bachelorgrad, men hvis lærebøkene er faglig solide og den enkelte lærer gjør informerte utvalg basert på empirisk kunnskap og etablerte religionsteorier, kan elevene få med seg kunnskap som de kan få bruk for videre i livet. Der har den nye læreplanen lite konkret å bidra med.

Litteraturliste

- Bøe, Marianne Hafnor og Anne Kalvig. 2020. *Mennesker, meninger, makter. En introduksjon til religionsvitenskap*. Cappelen Damm Akademisk.
- Casanova, José. 1994. *Public religion in the modern world*. University of Chicago Press.
- Ensjø, Dag Øistein og Liv Ingeborg Lied. 2010. *Det folk vil ha. Religion og populærkultur*. Universitetsforlaget.
- Eriksen Anne og Anne Stensvold. 2001. «Teoretiske betraktninger», *Mariakult og hlendyrkelse i moderne katolisisme*. Pax, s.15-41.
- Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson. 1999. *Nytt blikk på religion: studiet av religion i dag*. Pax. Ny utgave 2012.
- Hervieu-Léger, Danièle. *Religion as a Chain of Memory*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2000.
- Hjelde Sigurd og Otto Krogseth (red.) 2007. *Religion – et vestlig begrep?* Gyldendal Akademisk.
- Kraft, Siv-Ellen. 2020. «Spiritual activism. Saving Mother Earth in Sápmi». *Religions* nr. 11 (internettidsskrift). Tilgjengelig på <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/18903/article.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Rothstein, Mikael. 2001. «The myth of the UFO in global perspective». In Mikael Rothstein ed. *New Age religion and globalization*, Aarhus University Press, pp. 133-149.
- Rønnow, Tarjei. 2007. «Tradisjoner i endring: Religion som miljøvern og miljøvern som religion». I Sigurd Hjelde og Otto Krogseth (red.) *Religion – et vestlig begrep* Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 79-97.
- Smart, Ninian. 1968. *Secular education and the logic of religion*. Faber.
- Stensvold, Anne. 2005. «Kulturkamp – Religiøs kultur og motkultur». I Arne Bugge Amundsen (red.) *Norges religionshistorie*. Universitetsforlaget, s. 256-274.
- Stensvold, Anne 2005. «Nasjonal enhet – religiøst mangfold». I Arne Bugge Amundsen (red.) *Norges religionshistorie*. Universitetsforlaget, s. 275-389.

- Stensvold, Anne. 2005. «Nyreligiøsitet». I Arne Bugge Amundsen (red.) *Norges religionshistorie*. Universitetsforlaget, s. 457-473.
- Stensvold, Anne. 2007. «Å definere religion». I Sigurd Hjelde og Otto Krogseth (red.) *Religion – et vestlig begrep?* Gyldendal Akademisk, s.52-63.
- Stensvold, Anne. 2017. «Religion, state ad symbol politic: The Catholic Church at the UN». I Anne Stensvold ed. *Religion, state and the United Nations*. Routledge, p. 95-110.

Anne Stensvold, professor i Religionsvitenskap, IKOS,
Universitetet i Oslo
E-post: anne.stensvold@ikos.uio.no

BEVISSTHET OM VERDENSOPPFATNING SOM GRUNNLAG FOR Å FORSTÅ FORTELLINGER

SIGRID KARINE OMMA PAULSEN

Å UTVIKLE MANGFOLDSKOMPETANSE

I møte med andre kulturer enn den vi selv er en del av, er det viktig å være åpen. Dette er det ingen uenighet om, men hva slags kunnskap trenger man for å mestre det i praksis? Mangfoldskompetanse trekkes fram i læreplanene for Religion og etikk på videregående og KRLE i ungdomsskolen (U-dir 2020). Fagene skal bidra til elevenes evne til å «leve i og med» og «håndtere» mangfold i samfunns- og arbeidsliv. I fagenes kjerneelementer står det at faget skal gi elevene trening i etisk refleksjon og «bidra til å utvikle elevenes dømmekraft». Samiske perspektiver nevnes spesifikt. I møte med urfolkskunnskap bør man tilrettelegge for et kultursensitivt miljø. Det er utviklet egne arbeidsmåter for dette (se Richardson, C., Carriere, J., & Boldo, V., 2017).

PROBLEMSTILLING

Å forstå at mennesker med en annen verdensoppfatning enn deg selv, lander på andre konklusjoner om ulike emner, er tema for denne artikkelen. Fokuset settes på hvordan forskjellig verdensoppfatning påvirker hvordan man forstår fortellinger. Her refereres både tradisjonelle og nyere samiske fortellinger, og det er den delen av verdensoppfatningen som handler om forholdet mellom mennesker og deres omgivelser som er hovedsaken.

Problemstillingen for artikkelen er: På hvilken måte er verdensoppfatning med på å avgjøre hva man legger merke til i fortellinger som bærer budskap om gode handlinger?

Å TA ANDRES PERSPEKTIV

Når man hører på eller leser en fortelling er det mange muligheter for misforståelse eller å miste poenger, når man selv ikke er del av kulturen fortellingen er oppstått i. All kunnskap bygger på grunnleggende antagelser om hvordan verden henger sammen. Når man øver seg i å ta andres perspektiv, må man være oppmerksom på at det andre «ser» avhenger av hvordan de har erfart at verden fungerer. Med ulike forutsetninger i menneskenes omgivelser, og ulike vurderin-

ger av hva som er verdifullt, får man også ulike versjoner av hva som er menneskets plass i verden og hva man må ta hensyn til. Dette uttrykkes og videreføres gjerne gjennom fortellinger.

Allerede i ordvalg, og hvilke ord som finnes i språket man bruker, ligger en tolkning av hvordan omgivelsene fungerer og hva vi har her å gjøre. Dette er noe som alle med høyere utdanning har vært innom i vitenskapsteorien, men det krever øvelse å ta konsekvensen av det i skriftlig og muntlig kommunikasjon. Ofte ytrer man seg slik man er vant å høre eller lese, uten at man reflekterer over innholdet, og hva det i neste omgang medfører. Her er et eksempel på hvordan en beskrivelse viser hvordan vedkommende som har laget beskrivelsen forstår det som skjer. Det er bildet «Lysbroen» laget av Kåre Espolin Johnsen som blir beskrevet (Kristiansen 2008):

Midt i bildet arbeider fem menn med å trekke garnet opp av fjorden. Lyset i bildet faller inn bakfra og vi ser ikke ansiktene til mennene. Bak båten – i en særegen lysglans – står der tre andre skikkelser. Det er tre menn, kledd som de andre, men de befinner seg ikke om bord i mennenes båt. Det virker snarere som om de står i en usynlig båt. En av dem vinker, men fiskerne ser dem ikke fordi de står med ryggen til. Det er bare vi, betrakterne, som ser de tre mennene bak båten.

Det er sin egen underlige erfaring Espolin skildrer, et syn av noen eller noe som ikke var der – eller som egentlig ikke skulle vært der – men som han likevel så. (s. 91)

Her beskrives tre menn som står i noe som forstås som en usynlig båt. Dette tolkes som en «underlig erfaring», et syn av noe som «ikke var der», eller som «egentlig ikke skulle vært der». At en erfaring er underlig kjennetegnes gjerne av at det er vanskelig å vite sikkert hva som skjedde. Det innebærer at noe eller noen oppfører seg annerledes enn man forventet. Betyr det nødvendigvis at det underlige man opplever egentlig ikke er der? Eller at det ikke skulle vært der? En mer åpen måte å tolke en underlig opplevelse på er at man ser noe som vanligvis ikke vises.

Et annet moment som gjelder ordvalg, er problemet med å oversette mellom språk. Det er kjent at språk er bærere av verdensoppfatninger. Dermed vil det finnes ord i et språk som ikke har et tilsvarende ord i andre språk. Et eksempel på dette kommer under neste overskrift.

VERDENSOPPFATNING

I hverdagslivet merker vi at mennesker i forskjellige miljø verdsetter og samhandler med omgivelsene sine på ulik måte – hvilken mat man har størst glede av, om vandring i skog, fjell og fjære er en vesentlig del av livet, på hvilken måte

man møter andre skapninger osv. Forutsetningene for hva slags liv det er mulig å leve ligger derimot på et annet plan enn det hverdagslige. Det politiske livet, foreningsvirksomhet og kulturen som videreføres i slekta er viktige premisslevedører for hva som anses som et verdig liv. Ideologier og verdisyn bygger igjen på grunnleggende antagelser om hvordan verden fungerer.

Verdensbilde og forståelse for hva som er vesentlig i et menneskeliv kan som kjent kalles for et paradigme. Hva som finnes, hva verden er for noe, hva som er rett og vakkert og verdt å videreføre – alt dette handler om ontologi (Oskal 2008). Selv om dette er vitenskapsfilosofiske spørsmål, er det noe alle forholder seg til, mer og mindre bevisst. Alle valg vi gjør kan spores tilbake til hva vi mener er viktigst og hvordan vi tror dette i praksis kan beskyttes. Antagelser om hva som finnes i verden, hva som er viktig å kunne, og hvordan man får tilgang til det, er forhold som både ligger til grunn for undervisning og er med på å styre hva man legger merke til og hvordan man forstår det.

En fare med å bruke termen verdensoppfatning er at det kan forstås som noe individuelt: Alle har rett til å oppfatte verden på sin måte. Men verdensoppfatning handler ikke bare om hvordan en person mener at verden henger sammen. Det har nemlig nær forbindelse med erfaringer fra det praktiske livet, og verdensoppfatningen er en del av et større system, en felles ramme for tolkning av virkeligheten. Dette poenget er viktig i vår tid, der en konstruktivistisk forståelse av verden har fått allmenn rotfeste. Det råder en forståelse om at, satt på spissen, verden er det du selv synes den skal være. I en del debatter er det som om det ikke finnes en felles verden som alle må forholde seg til, og som fungerer på samme måte for alle (Brinkmann, 2022).

Et praktisk tilfelle som viser hvordan verden fungerer likt for alle, er det å steke fisk. Det må en viss temperatur til for å steke den. Blir det varmt nok, blir fisken svidd. Dette er karakteren til fiskens overflate. Selvfølgelig er det ikke nok å bestemme seg for å steke fisken passelig; man må observere hvordan varmen virker på fisken, og prøve ut hva som er opp til deg å påvirke i denne situasjonen – og øve på det. Det er slik verden fungerer. En måte å uttrykke dette på er at *det er ikke mennesket som bestemmer, det er naturen*. Det var en eldre same som sa det på denne måten i et intervju (Tore Johnsen 2005). På samisk brukte han ordet *luondu*. Ettersom dette ordet ikke har samme innhold som det norske ordet *natur*, vil jeg prøve meg på en reformulering. Hvis det ikke er snakk om natur som alt det der ute som ikke er menneskeskapt, men natur som *karakter og væremåte*, er det kanskje en mulighet å si det slik: Det er ikke mennesket som bestemmer, men skaperverkets natur.

MERKELIGE OPPLEVELSER OG FORUTSETNING FOR Å FORSTÅ EN RYPEFOTTELLING

Fortellingen finnes i sin fullstendige form hos Sjöberg (2018). Her er en forkortet gjenfortelling:

Det var et par kompiser som var på rypejakt og skulle finne overnattingssted. De slo opp teltet og la seg til å sove. Den ene fikk ikke sove, og hørte plutselig noe som romsterte med teltduken. De hadde ikke fått noe fangst den dagen. Han syntes det var en merkelig lyd han hørte, men prøvde likevel å få sove. Litt etter hører han lyden igjen, og syntes han hørte en rype skratte, men de er vanligvis stille om natten og pleier ikke å oppsøke folk. Han sovnet til slutt, og på morgenen når kompisen spør hvordan han har sovet i natt, tilstår han at han har sovet dårlig. Han forteller om det han hørte, og de går ut for å undersøke stedet de har sovet. De ser noen hauger og skjønner at stedet de har sovet på er et gravsted.

I denne fortellingen beskrives et gitt landområde, to menneskers aktiviteter og deres vurderinger. Det er en aktivitet som skjer på dagtid, et valg de gjorde for hviletiden, en merkelig opplevelse om natta, en samtale om det morgenen etter, en undersøkelse av omgivelsene og en påfølgende erkjennelse. Så langt er det en konkret sammenfatning av innholdet, men fordi fortellingen er gjenfortalt i kortform, er det allerede gjort noen valg om hva som var vesentlig i hendelsen. Det var opprinnelig flere detaljer, og altså mulighet for å gi andre deler av fortellingen oppmerksomhet.

Ut fra den ovenfor refererte forkortede versjonen av fortellingen, er en mulig forståelse at den handler om forholdet mellom mennesker og landskap, og mellom mennesker og fugler. En opplevelse av noe som ikke var forventet blir beskrevet, nemlig en rype som kommer så nært teltet om natta. Såpass spesiell var denne opplevelsen, at han som hørte dette forteller det til vennen sin. Det at de ikke hadde fått noen fuglefangst ennå, kan ha vært med på å gjøre ham ekstra oppmerksom på omgivelsene. De hadde ikke helt lykken med seg. Kanskje hadde de opptrådt uforsiktig.

Når de skjønner at de har overnattet på et gravsted, knytter de det til uroen om natta – at det kan ha vært et varsel. På denne måten regnes det som kom og forstyrret om natten, muligens en rype, som en aktør med egen vilje. Den kan velge å kontakte mennesker. I fortellingens fortsettelse ser det ut til at beskjeden handlet om noe som måtte beskyttes. Kanskje kan man si at det er landskapet som skal vises respekt, siden dette er et område som er et gravsted. Sett på en annen måte er det kanskje mer riktig å si at det er stedet som skal respekteres, siden landskapet slik som det var før det ble et gravsted, kanskje ikke trengte et særskilt hensyn. Samtidig er det vanskelig å skille landskapet og gravstedet, siden de er på samme sted.

HVORDAN VERDENSOPPFATNING ER FØRENDE FOR HVA MAN LEGGER MERKE TIL

Hva man vet om og er opptatt av er med på å styre hva vi oppfatter. La oss se på et par eksempler fra dagliglivet, før vi kommer tilbake til rypefortellingen.

Min niese hadde under en lengre periode levd i et hjem under oppussing. En av aktivitetene hun observerte og hørte de voksne samtale om, var listverk langs gulv og tak. De var omsider ferdige med oppussingen hjemme, men på besøk hos mormor la hun merke til noe. Hun spurte mormor rett ut når de skal bli ferdige med listene i taket! Denne 10-åringen hadde både kunnskap om at lister finnes og at det er folk som setter dem opp. Hun visste hvordan det ser ut når arbeidet er uferdig. Hun var dessuten interessert i å undersøke det.

På samme måte er ulike deler av verdensoppfatningen av betydning for hva vi legger merke til når vi leser eller hører fortellinger. Både det vi har erfart og det vi har lært av andre er en del av bakgrunnen for hva vi ser. Man må ha tid nok til både å legge merke til og tenke over det. En åpen oppmerksomhet kan ta inn mange forskjellige forhold ved en tekst, forestilling eller muntlig fortalt fortelling. Noen ganger retter man seg mer spesifikt inn mot for eksempel hva personene hører, hvem som tar initiativ, hva som ser ut til å være avgjørende for et valg osv.

Det å ikke forstyrre gravsteder, med for eksempel å overnatte der, kan forstås på flere måter. Kanskje handler det om et etisk prinsipp – gravsteder skal ha ro. Det kan også handle om å beskytte seg selv. Om det er slik at de døde kan kontakte de levende, og at denne kontakten ikke nødvendigvis er av det gode, kan det være tryggest å holde respektfull avstand. Forholdet til de døde og deres mulighet til å kommunisere via fugler, skal vi ikke gå nærmere inn på her. Ønsket om å respektere gravsteder går igjen i mange kulturer, men evnen til å kjenne igjen et gravsted ute i terrenget bygger på kunnskap som ikke er kjent for alle.

Angående menneskets stilling i forhold til andre vesener, er det noen som mener at dyr er mindre verd fordi de ikke snakker og dermed ikke kan tenke avansert. Andre peker på at de ikke opplever smerte på samme måte som oss, men det finnes forskning som sannsynliggjør at dyr opplever smerte (Meld. St. 12 (2002-2003)). Hvis det ikke er en del av din verdensoppfatning at fugler har muligheten til å kontakte mennesker om informasjon de har gått glipp av, blir det vanskeligere å forstå sammenhengen i rypefortellingen. I en urban kultur med asfalt og tett med bygninger er forutsetningene for samspill mellom mennesker og fugler annerledes enn i områder med færre naturinngrep, der menneskene i større grad er integrert i økosystemet. Samtidig er det fullt mulig å se andre sider ved en fortelling som er utenfor eget verdensbilde, hvis man kjenner til flere måter å forstå verden på.

At forholdet mellom mennesker og dyr avgjøres ut fra hvorvidt dyr har følelser og om de er dem bevisst, er langt fra en samisk forståelse. I samisk tradisjon regnes dyr, inkludert fugler og insekter, som likeverdige og med en egen vilje og

rett til frihet. Siden mennesker har større makt til å ødelegge for dem, enn de for oss, har menneskene også større ansvar i forholdet mellom mennesker og dyr. Samtidig regner man med at dyr kan kommunisere med oss, både når vi henvender oss til dem, og at de kan henvende seg til oss (jf. Sjøberg, 2018). Det eventuelt søker å fortelle oss er en form for kunnskap som man må anerkjenne for å ha tilgang til den. Et annet poeng er at man forutsetter at den usynlige sfæren er en del av landskapet, ikke bare den synlige.

EN FORTELLING OM Å TA HENSYN

Denne fortellingen er fra boken «Samiske beretninger i utvalg» (Pollan, 1997). Jeg har valgt denne fordi den viser kommunikasjon med noe annet enn fugler, og har en oppfordring om å dele. Også den er noe forkortet.

De to fiskerne og håldiene

I gamle dager rodde to gutter av sted for å lete etter småsei. De hadde en liten not med og rodde om et nes inn mot en bukt. De fant småsei og kikket om den stod tett. De gikk på land og så at det var så mange at det var bryet verd å fiske. Da de skulle begynne å kaste ut nota, bandt de tauet de trakk nota i, fast til en stein og begynte å kaste ut nota. Men det var allerede så sent på dagen at det begynte å bli mørkt. Da de holdt på å kaste nota, så en av dem mot land, der nottauets var bundet. Da så han at det var fullt av folk der. Han foran i båten sa til ham bak i båten som holdt på å kaste ut nota:

– Hvor er de folkene kommet fra til notfestet vårt? Se du også!

Da så det ut for ham som kastet nota, at det var folk der. Etter at de var ferdige med å kaste og rodde mot land, så de mot den andre enden av nota, og da virket som om folk hadde trukket den enden av nota i land. Da de kom i land, gikk den ene av dem, han som hadde plass foran i båten, for å dra den delen av nota i land. Fremme ved notfestet så han ingen folk. Han tenkte idet han dro nota: – Det var bare våre egne øyne som lurte oss.

De dro nota i land og fikk noen småsei. Det var allerede ganske mørkt. De rodde igjen lenger ut og begynte å kikke etter fisk. Det var morild, så de kunne se fisken. Da så de at der var en masse småsei. De festet nottauets i en stein og begynte å kaste. Han som rodde foran i båten, hørte at det ropte på land: – Hold opp med å fiske og dra hjem!

Da de var ferdige med å kaste, spurte han foran i båten ham bak:

– Hørte du noe?

– Jeg hørte ingenting. Nå skal du slutte med å snakke tull, svarte han.

De gikk i land og begynte å dra nota. De dro den i land og fikk et helt rom i båten fullt av småsei. Mens de holdt på å trekke nota inn i båten, hørte de at det ropte:

– *Reis snart heim!*

Han foran i båten spurte ham bak: – Hørte du noe nå?

– *Jeg hørte det nok, men det tullet betyr ingenting, svarte han.*

Etter at de var ferdige med å dra nota inn i båten, gikk de til flomålet og begynte å koke kaffe. (...)

Da de var ferdige, rodde de hjem, og dagen var over. De rodde om neset. Da merket han som rodde bak, et lys rett foran dem, og det var ikke langt borte. Men han sa ikke et ord til kameraten sin og styrte rett mot lyset. Likevel kom han slett ikke nærmere lyset. Han sa til kameraten:

– *Der borte foran staven vår er det et lys.*

Da han som rodde foran, så etter, forsvant lyset straks. De rodde lenge og kom ikke hjem. Da begynte de å prate om hvor de hadde forvillet seg i mørket. De kom tilbake dit de hadde vært før og rodde opp på et berg, men det var fjære sjø. De måtte bli til sjøen flodde. Da båten kom seg løs, dro de hjem. I det dagen lysnet, var de med båten i båtstoa hjemme.

Da kvelden kom, la de seg til å sove. Den ene drømte at en håldi kom til ham i drømme og sa:

– *Vi rodde foran dere og plaget dere fordi dere ikke ga oss fisk til å koke. Vi har fått dere til å ro mange mil i ringe, selv om dere ikke skjønnte det. Når dere neste gang kommer for å fiske på det stedet, skal dere la noe fisk være igjen til oss, og hvis dere gjør det, går det dere godt.*

Han våknet og sovnet igjen og drømte ikke mer. (Pollan, 1997, s. 389-390)

At det er flere aktører i landskapet enn mennesker og dyr, er noe som kan være utfordrende om man ikke er kjent med en slik forståelse av verden. Det å komme overens med omgivelsene handler ut fra samisk tradisjon blant annet om å leve forsonlig med usynlige skapninger som beskytter landskapet (jf. Oskal referert til i Jernsletten 2010).

Å kunne møte en verdensoppfatning som er fremmed for en selv med respekt og åpenhet er en forutsetning for å skape et likeverdig forhold til dem som er vant å tenke slik. Kanskje har man noen felles forståelser, men bruker andre ord om det, men det kan også være snakk om grunnleggende forskjeller, som ikke kan «oversettes». Derfor skal man ikke være for snar med å konkludere om hva det som man oppfatter annerledes handler om (jf. Sjöberg, 2018). Kanskje særlig i de tilfellene der det er snakk om noe man synes ligner på noe fra sin egen erfaringsverden.

LYTTENDE HJERTER I MØTE MED SAMISKE FORTELLINGER

Urfolk er gjerne vant å leve med flere kunnskapstradisjoner og veksle mellom ulike fortolkningsrammer i ulike situasjoner. En innsikt om at man ikke kan

kjenne verden fullt ut, er kanskje vesentlig for å kunne ha et avslappet forhold til ulike forståelser av verden. Å lære om andres ståsteder som går på tvers av egne overbevisninger og samtidig behandle hverandre som likeverdige mennesker, er krevende. Noe som kan bidra til fred er å avklare at man uansett regner hverandre som gode mennesker.

Når man møter sterke meningsforskjeller er det viktig at både de som underviser og de andre deltakerne har lyttende hjerter. Om det er rom for personlige erfaringer og fortellinger fra eget liv blir det levende, men også sårbare, samtaler. De som leder dette må ha nok bakgrunnskunnskap, slik at de er forberedt på mulige konfliktområder. Når det gjelder samisk kunnskapsinnhold er en viktig del av forkunnskapen forskjeller mellom ulike steder i Sápmi, slik som hvordan tradisjonelle verdier knyttes til kristendommen på ulike måter (Jernsletten 2008).

Om samiske barn og unge skal kunne oppleve likeverd i en gruppe der flertallet ikke er samer, må det i forarbeidet arbeides med metodikk for hvordan man tar imot en fortelling i en gruppe. Her kan prinsipper for hvordan man sikrer kulturell trygghet være til hjelp (jf. Richardson, C., Carriere, J., & Boldo, V., 2017).

Kildeliste

- Brinkmann, S. (2022, 19.mai). Krænkelingsdebatten er et overfladisk uttrykk for oppgøret med vores fælles virkelighed. *Etik og tro*. https://www.altinget.dk/etik/artikel/svend-brinkmann-krænkelingsdebatten-er-et-overfladisk-udtryk-for-opgøret-med-vores-faelles-virkeligheden?fbclid=IwAR2f66sycKnxy3lOahipf6lWVA7tdoo73Wb2RNmcZtE_mF2Bg6if0qekGnM
- Jernsletten, J. (2008). Kontekstuelle utfordringer i nord og sør: Et historisk blikk på kristen forkynnelse I ulike samiske kontekster. Lægdene, S. (Ed.). *Praktisk-kirkelig teologi nedenfra*. KUN – Kirkelig utdanningscenter i nord. (s. 75-88).
- Jernsletten, J. (2010). Resources for Indigenous Theology from a Sami Perspective. *The Ecumenical review*, 62(4), 379-389. <https://doi.org/10.1111/j.1758-6623.2010.00078.x>
- Kristiansen, R. Natur og gudstro (2008). I: Lægdene, S. (Ed.). *Praktisk-kirkelig teologi nedenfra*. Praktisk kirkelig årbok 2008. (s. 91-100). KUN – Kirkelig utdanningscenter i nord.
- Oskal N. (2008). The Question of Methodology in Indigenous Research: A Philosophical Exposition. I: Minde, H. (2008). *Indigenous Peoples: Self-Determination Knowledge Indigeneity*. (s. 331-344). Delft: Eburon Academic Publishers.
- Pollan Brita (red.) (1997). *Samiske beretninger: i utvalg fra J.K. Qvigstads Samiske eventyr og sagn I-IV, 1927-1929*. Aschehoug. s. 389-391.
- Richardson, C., Carriere, J., & Boldo, V. (2017). Invitations to dignity and well-being: Cultural safety through indigenous pedagogy, witnessing and giving back. *AlterNative: an international journal of indigenous peoples*, 13(3), 190-195. <https://doi.org/10.1177/1177180117714413>
- Utdanningsdirektoratet (2020): *Læreplan i kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE) (RLE01-03)* <https://www.udir.no/lk20/rle01-03/om-faget/kjerneelementer>

- Utdanningsdirektoratet (2020a): *Læreplan i religion og etikk – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (REL01-02)* <https://www.udir.no/lk20/rel01-02/om-faget/fagets-relevans-og-verdier>
- Sjöberg, L. M. (2018). Att leva i ständig välsignelse: En studie av sidvidit som religiös praxis. [Doktorgradsavhandling]. Universitet i Oslo
- Stortingsmelding nr. 12 (2002-2003). *Om dyrehold og dyrevelferd*. Landbruks- og matdepartementet <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-12-2002-2003/id196533/>

Sigrid Karine Omma Paulsen (f.1989) rådgiver for trosopplæring og diakoni i Samisk kirkeråd, avdeling for samisk kirkeliv i Kirkerådet. Master i helsefag, enkelttemner i pedagogikk, læringspsykologi, funksjonshemming og samfunn, nordsamisk, «Tro og livssyn i Sápmi» og «Norsk som andrespråk – sosiolingvistiske perspektiver».

E-post: sp556@kirken.no

FOTO: KIRSTEN MARIA RYENG

UNDERVISNING OM SAMISK TRADISJON OG NATURSYN SOM EN METODE TIL ETISK REFLEKSJON OVER NATUREN OG MENNESKETS PLASS I DEN

GUNNHILD HAUGE BJØRDAL

INNLEDNING

I Norge har vi alltid levd med flere folkegrupper og minoriteter side om side, blant annet samer, kvener, romani- og romfolk. Alle disse kulturene er en del av vårt felles tradisjonsgods. Det finnes flere eksempler på at den norske og samiske kulturen har levd side om side og at folk har samarbeidet, utvekslet kultur og har hatt nytte og glede av hverandre. Et eksempel er da nordmenn trengte jekter, (en storbåttype som ble brukt til å frakte handelsvarer) hendte det ofte at de bestilte dem fra samiske båtbyggere. Mange samer bodde i nærheten av skog og hadde god tilgang på tømmer.

Under statsbyggingen i Europa og Norden, ble mye av den samiske kulturarven forsøkt utryddet. Dette skjedde gjennom en fornorskingsprosess som varte i over 100 år. Noen av de samiske språkene står i fare for å bli borte og mye av den samiske kulturen ble gjennom denne prosessen forbudt og dekket over. Mange med samisk opprinnelse fornekter eller kjenner ikke til sin identitet. Det er ikke uvanlig at mange har valgt ikke å snakke om sin samiske bakgrunn og kunnskap om det samiske, både fordi de skammet seg over den, og fordi man har lært at denne måten å tenke på ikke var akseptert i majoritetssamfunnet. I 1997 gav kongen en offentlig beklagelse til det samiske folk og understreket at den norske stat er grunnlagt på territoriet til to folk, nordmenn og samer. Sannhet- og forsoningskommisjonen skal gi sin rapport sommeren 2023. Arbeidet de skal gjøre er å legge grunnlag for anerkjennelse av samers og kveners / norskfinners erfaringer i møte med norske myndigheters politikk.

I den nye læreplanen finner vi at i faget Religion og etikk på Vg3 skal «elevene gjøre rede for og analysere religion og livssyn i et majoritets-, minoritets- og urfolksperspektiv med vekt på Sápmi/Sábme/Saepmie og Norge». I KRLE for 10.trinn skal elevene «gjøre rede for og reflektere over samenes og andre urfolks religions- og livssynstradisjoner». Blant kjerneelementer, tverrfaglige tema og

kompetansemål finner vi etisk refleksjon og bærekraftig utvikling både i ungdoms- og videregående skole. Under Bærekraftig utvikling står det at «elevene skal utforske eksistensielle spørsmål og delta i etisk refleksjon over naturen og menneskets plass i den. Dette innebærer at elevene kan reflektere over hvordan menneske, miljø og samfunn påvirker hverandre, og hvordan de kan ta ansvarlige valg.»

I 2018 leverte jeg en masteroppgave der jeg jobbet med samisk natursyn og læringstradisjon i en grønn didaktikk i trosopplæringen i Den norske kirke. (Trosopplæring kan beskrives som et systematisk undervisningsopplegg for barn og unge mellom 0 og 18 år.) Da jeg jobbet med avhandlingen gjorde jeg noen funn som jeg mener er overførbart til undervisning i Religion og etikk og KRLE i ungdoms- og videregående skole der samisk naturforståelse og tradisjon, bærekraftig utvikling og etikk er tema.

EN BÆREKRAFTIG MÅTE Å TENKE OG LEVE PÅ

DEN HELLIGE NATUREN

Når vi står her, tar vi av oss lua. Har noe vært hellig tidligere, så er det hellig for oss. Det kan ikke opphøre å være hellig. Det hellige opphører ikke å være hellig, bare fordi vi bytter folk.

Jeg opplever at vi i den samiske tradisjonen finner en stor respekt for mennesker som har levd før oss, for tradisjoner, kunnskap og levde liv og også tidligere generasjoner sin respekt for naturen. Mange steder og elementer i naturen har i samisk tradisjon blitt oppfattet som hellige. Under samtaler og intervju kom dette synet på naturen tydelig fram. En av mine informanter sa at han opplevde vannet som «magisk». «Vi kan ikke stoppe det. Det har en egen kraft». Informanten forteller at han tenker om vannet at de står for renhet, at det meste kan løse seg opp i det og at vi ikke kan leve uten vann.

I det samiske landskapet finnes det mange stedsnavn på offerplasser som er knyttet til kristendommen ved at de har navn som «kirka og alter». Lenge etter at kristendommen ble den dominerende religionen er kunnskapen om de hellige stedene i naturen blitt bevart. Fra gammelt av har det vært vanlig med hellige steder i naturen. Den sørsamiske presten Bierna Bientie forteller om de mange historiene og fortellingene som ble fortalt om det guddommelige nærværet i fjell eller en innsjø. Enkelte fjell kunne være spesielt hellige. Flere kilder viser også til at både fjell og steiner ble sett på som hellige steder. At dette er en bevist kultur også i dag ser vi når det gjelder etableringen av Davvi vindpark i Finnmark. Det oppleves ikke bare at man ødelegger et område som i flere generasjoner er blitt brukt til reindrift, men man ødelegger det hellige fjellet. Råsttigåisà er det høyeste fjellet i Finnmark og ligger i dette området. Ingen samer går opp på dette fjellet. Det er forbeholdt gudene. Det sies så sterkt at å bygge vindmøller ved

dette stedet vil være det samme som om en bygde vindmøller utenfor Nidarosdomen eller Oslo domkirke.

Vi kan finne hellige fjell flere steder i landet der det har vært samisk påvirkning. Navn som Àlda, Àilegass eller Håldi viser til at fjellet er blitt sett på som hellig. Håldi ble sett på som hellig fordi de var befolket av halder, underjordiske vesener eller ånder. Det kunne være fjellets form, beliggenhet eller hendelser på fjellet som gjorde at det ble sett på som hellig.

I den samiske virkeligheten var den kalde og mørke vinteren en trussel mot livet. Eldre samer kunne bli triste om ikke bålet brant i àrran (ildstedet). De gamle kan fortelle at de har stor respekt for ildstedet. Ildstedet tilhørte de som hadde bygget det og andres àrran skulle man la være i fred. Det var som om man tok andres ting hvis man brukte en àrran som andre hadde laget. Man plukket heller aldri stener fra en annen àrran når man skulle lage et nytt. I dag kan vi enda finne rester etter ildsteder i naturen som ble brukt av tidligere generasjoner. Man skal ikke trække over ildstedene og man skal heller ikke trække over gamle ildsteder man finner i naturen. Det var også viktig at ilden ikke sloknet. Om morgenen ble ilden tent på nytt ved hjelp av glørne fra dagen før.

Marion Grau bruker begrepet «sacred geography» om denne måten å forholde seg til naturen. Hun ser betydningen av et helt landskap sin sakrale funksjon. Eksemplifisert kan vi ta for oss en vandring gjennom et landskap der flere elementer eller kulturelle artefakter kan gi en sakral eller religiøs dimensjon til vandringen. Hun fremhever en hellig bruk av en «minnekultur». Dette kan være en vannkilde som fra gammelt av ble sett på som hellig, et kirkebygg eller et spesielt tre. På denne måten sier hun, kan en ved å minnes fortiden, bygge en framtid.

EN ØKOLOGISK INNSIKT

Tore Johnsen viser i sin forskning til en av sine informanter som sier at «Det er naturen som bestemmer målet, ikke mennesket». Med målet skriver Johnsen, menes grensen for hvor mye man kan ta. Han sier at de gamle brukte uttrykket «å lytte til naturens stemme». Sitatet nedenfor er fra en av Johnsens informanter:

Vel, naturens stemme er slik at hvis du tar alt for mye, så forteller naturen at den vedskogen vokser ikke mer, reinen tar slutt eller fisken blir borte i vannene. Du skal lære det. Du må være forsiktig, du kan liksom ikke gå å tømme det vannet, selge fisken for at du skal ha en haug med penger. Da er det ikke noe neste gang du trenger fisk. Og det samme gjelder naturen. Du må lytte til naturens stemme. Det er ikke du som bestemmer fremtiden. Det er naturen.

I filmen *Veiviseren* kan vi høre Aigin i samtale med noaiden Raste. Denne samtalen sier noe om en naturforståelse der menneske og natur hører ubrytelig sammen og at hvis vi bryter denne enheten vil menneskene bli en tsjude. Raste forteller hvordan vi alle er knyttet til det store evige fellesskapet med ubrytelige bånd og, mennesket som glemmer at det er bindet til den store livsveven vil til slutt plyndre og utnytte jorden.

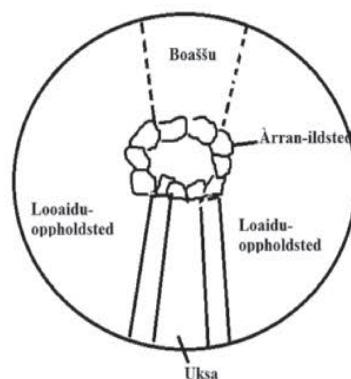
«Han peker ut i luften og sier at båndene er der mellom dem og teltduken. Men Aigin forstår ikke hva han mener. Da griper plutselig noaiden Aigin og legger hånden så hardt over munnen hans at han ikke får puste. «Ser du dem ikke? spør noaiden og sier: «Men nå kjenner du at det er noe. Du ser ikke luften, men du er knytte til den med ubrytelige bånd. Slik er alt knyttet sammen med uløselige bånd». Så slipper han Aigin. Da Aigin får pusten tilbake, fortsetter Raster: «Min kjære sønn, du kan ikke rive deg løs fra helheten. Men du kan glemme at du er knyttet til den. Men da blir du en tsjude, et menneske som har gått seg bort, på vei mot sin egen undergang».

Reinlykke er et begrep blant reindriftsamene. Dette begrepet beskriver samspillet mellom mennesker, reinen, medmennesker og naturen. Du har reinlykke hvis du over tid opplever at reinen og flokken din klarer seg godt. Det vil si når simlene får kalver, reinflokken er frisk og du har en vakker flokk. Reinlykke handler om at reinen har egenverdi og den skal ikke reduseres til kun et nytteobjekt. Man krenker reinen hvis man peker den ut til bare en «nisterein» som for eksempel kun materiale til klær og mat, og man skal ikke snakke om flokken som dårlig eller liten. Man får reinlykke hvis man er ærlig, rettferdig og hederlig i forhold til reinen, beitelandet og i forhold til medmennesker. Et slikt syn på reinen og naturen, understreker den bærekraftige og økologiske tankegangen i den samiske tradisjonen.

LAVVOEN – BOAZZO – BÆREKRAFTIG LIV

Samene har lange tradisjoner med å bruke lavvoen. Den er også en svært viktig del av deres tradisjon og liv. Noen ser på lavvoen som hellig og det er blitt mer og mer vanlig å feire gudstjeneste i en lavvo. Området bak i lavvoen blir kalt for boazzo, og blir sett på som et «hellig sted». Man skal ikke trå i eller over boazzo. Stedet blir brukt til oppbevaring av mat og tidligere oppbevarte man hellige gjenstander der. Når man feirer gudstjeneste i lavvoen er boazzo et hellig sted der blant annet presten står når det deles ut nattverd. Samene erfarte at det daglige brødet ikke var noen selvfølge. Det var hav og elv, skog og fjell, reinflokk, buskap og slåttemark som gav folk livberging. Maten kunne derfor kalles både «naturens gaver» og «Guds gaver». Dette var uttrykk både for en gudstro og en

økologisk og bærekraftig innsikt. Den lærer oss også om rettferdighet; at vi må dele på det naturen gir oss. Jorda har nok til alles behov, men ikke alles grådighet. I sentrum av lavvoen er lyset og ildstedet. I den samiske livsverden representerer ilden en livgivende kraft. Den kalde vinteren og mørketiden var en trussel mot livet, men bålet gav varme og lys. Sola har derfor også en spesiell plass. Den blir beskrevet som «det livgivende lyset i verdens store gamme».

VELSIGNELSE, STILLHET OG FORTELLINGEN

I sin forskning sier Asta Balto at eldre samer er opptatt av en økologisk tankegang og at de opplever at mennesker i dag bare er opptatt av å forbruke og ikke tenker på at det kommer mennesker etter oss. De eldre var opptatt av å bruke alle ressurser maksimalt og de var opptatt av gjenbruk. De brukte blant annet hele reinen. Det var omtrent bare innholdet i magesekken som ble kastet. Hun beskriver at både innmat, kjøttet, margbein og hodeskalle med øyne ble brukt til mat. De eldre hadde også respekt for naturen og naturkreftene. De skulle ikke banne og sverge i tordenvær eller peke på nordlyset. Det kunne bety at naturens krefter snudde seg mot menneskene. Hun sier også at de eldre var opptatt av at menneskene ikke var herrer over naturen. De kunne bruke naturens goder, men ikke drive rovdrift på naturen.

Den muntlige tradisjonen står sterk i den samiske kulturen. Det ble laget historier om ulike tema som kunne være mere eller mindre realistiske. Når barna spurte om hvor de kommer fra kunne de bli fortalt at «du ble funnet under ei tue». Fortellingene ble ofte formidlet i lysskjæret fra bålet der fellesskap og nærhet var viktig.

De voksne lot oss ofte bli i undringens verden, og av og til lot vi som om vi ikke forsto sammenhengen, bare fordi vi skulle være med på leken.

Fortellingen kunne bli brukt til å lære barna å forvalte naturressursene. Nedenfor gjengir jeg en fortelling om en bestefar som tok med dattersønnen ut fordi han ville vise han noe:

...fordi begge vet at bestefaren er gammel og at han ikke har lenge igjen å leve, blir det noe høytidelig over turen deres. Han viser hvordan han rydder skogen og markene etter seg. Han har også revet alle gjerdene på eiendom-

men. Han forteller da sin etterkommer at han han har brukt naturen så lenge han trengte den. Siden ingen i familien vil dyrke jordene, skal naturen igjen få gro til sporene etter menneskehender skal forsvinne. Den unge er forskrekket. Det er deres eiendommer, bestefar har jo skjøte på det. Da svarer bestefaren: «Jeg har bare lånt jordene så lenge jeg trengte dem».

Denne historien viser at bestefaren uten bruk av mange ord, men ved å gi dattersønnen en sterk opplevelse, gir dattersønnen rom til medopplevelse på egne premisser. Balto sier at historien som bestefaren fortalte «vekket liv i tanker dattersønnen selv ikke viste han hadde, og bestefaren lykkes med å formidle sine verdier videre til neste generasjon».

Stillhet ble også sett på som en dyd og nødvendighet. Tove-Lill Magga fortalte at hun måtte lære seg ikke å snakke høyt når de skulle fiske. De måtte ikke skremme fisken. De skulle være stille. Hun lærte som barn å være stille, lytte og se. Hun beskriver at stillhet skapte et stille rom inne i henne, et rom det var plass til å føle glede. Fiske i Sajvesjøen er et eksempel på en historie som kunne bli brukt til å formidle dette.

En gang var det to samer som for til fjells for å fiske med not. Den ene var gammel, den andre var ung. Så snart de kom fram til vannet begynte de å fiske. Men de fikk lite fisk, så de fant snart ut at de ville gi opp og dra hjem igjen. Da sa den eldste:

- Jeg vet om et vann her oppe med masse fisk, både store og feite. Men der nytter det ikke å prøve seg om en ikke kan tie. For det er Sajve- vann.

- La oss gå dit, sa den yngste samen. Jeg kan nok tie. Dermed for de til sajve-vannet.

Der kastet de ut noten og dro den mot land. Garnet var fullt av sprellende fisk. Da tenkte den yngste:

- Disse fiskene kan ikke smette ut. Det finnes ikke feil i garnet.

Og han slapp fra seg et ord. Han klarte ikke å tie stille.

Brått var garnet helt tomt, ikke en fisk var å se. Da sa den eldste samen:

- Det nytter ikke å fiske her. Jeg tenkte nok at du ikke kunne tie.

- La oss prøve en gang til, ba den andre. Jeg klarer det denne gangen.

Så kastet de ut noten igjen. De dro den mot land. Da garnet var trukket inn, så de at noten var full av fisk. Da tenkte han igjen:

- Nå kan de i hvert fall ikke slippe unna.

Det sa han også. Med ett var hver eneste fisk forsvunnet. De fikk ingenting. Da sa den gamle samen:

- Vi kan like godt gå hjem. Det vil ikke lykkes oss å få fisk her, når min venn ikke kan tie.

Da tryglet den yngste ham en gang og lofte at nå skulle han ikke si en lyd.

- Bare du bestefar, vil, Jeg har lært det nå!
 - Da kastet de ut noten på ny. De dro den mot land. Det var fullt av fisk i den. Han holdt på å slippe et ord igjen, men han klarte å stoppe i tide. Da de hadde fått garnet på land, hadde de en veldig fin fangst, og det var stor og feit fisk. Nå sa den eldste samene:
 - Der ser du. Fordi vi tiet fikk vi mye. Sånn er det med Sajve-sjøen. Vil man fiske her, må man tie.
- (Sajve: Underjordisk vesen som levde og virket som samene selv, men der Sajvene bodde var det større rikdom, mere lykke og de levde mer fullkomment enn menneskene.)

Lovisa Mienna Sjöberg sier i sin doktoravhandling at å be om velsignelse og å vise takknemlighet og å spørre om lov står sentralt i samisk tradisjon. Denne religiøse praksisen heter *sivdnidit*. Hun mener at den finnes i hele Sàpmi. Hun beskriver at praksisen utføres gjennom stille tanker eller ved at man uttaler noen ord. Sivdnidit er en praksis som hører til i hverdagen. Det kan være en måte å be aftenbønn, be før og etter maten, når man skal ut på reise eller en måte å kommunisere med landskapet eller skaperverket. Gjennom sivdnidit kommuniserer man med det skapte og de materielle ting som omgir oss i hverdagen. Man blir påminnet om Guds nærvær i det man gjør, og at Gud har omsorg for alt. Det er en måte å bli påminnet om at alt henger sammen, og at man skal vise ydmykhet. Tradisjonen rundt sivdnidit minner om at det finnes noe som er større enn oss, at mennesker skal respektere andre levede skapninger og at vi mennesker trenger beskyttelse mot det man ikke har kontroll over. Magga forteller om at tradisjonen om å bruke korstegnet eller uttrykke takksigelser er kristen samisk praksis. Man uttrykker takknemlighet over godene man får fra naturen og man bruker symboler som uttrykker velsignelse og takk overfor hverdagslige gjøremål, alt fra det som skjer i hjemmet til når man er med dyrene på beite eller under jakt og fiske. Hun sier at man takker for hverandre, for det menneskelige fellesskap, for at dyrene har helse og mat, at de får avkom og for at naturen viser seg fra sin beste side.

AVSLUTNING

Min erfaring er at man ofte løfter frem urfolk fra andre verdensdeler når man skal snakke om verdien av naturen og menneskets plass i den. Samisk tradisjon og natursyn er en del av vårt lands felles tradisjonsgods og har heldigvis fått en tydelig plass i fagfornyelsen. Fagfornyelsen beskriver at elevende i religionsfaget skal analysere og reflektere over urfolks og spesielt samenes religions- og livssynstradisjoner.

I denne artikkelen har jeg ønsket å vise at å løfte frem samisk tradisjon og natursyn i undervisningen kan være et didaktisk grep når det jobbes med bære-

kraftig utvikling og klima i klasserommet og at majoritetssamfunnet har mye å lære fra det samiske når det gjelder å tenke økologisk. Samisk tradisjon og natursyn har verdier og holdninger som elevene kan reflektere over og som kan være bevisstgjørende når vi snakker om hvordan vi mennesker lever og hvordan vi kan utvikle bærekraftige samfunn. Når skolen gir elever en økt innsikt i det samiske, mener jeg at den også kan være med på å gi økt kunnskap og forståelse for den samiske delen av vår felles kulturarv, som vil være et bidrag inn i en pågående forsoningsprosess mellom det samiske og majoritetssamfunnet.

Litteratur

- Balto, Asta 1997. *Samisk barneoppdragelse i endring*. Ad Notam Gyldendal AS
- Bjørddal, Gunnhild Hauge 2018. Uterom for aktivitet og stillhet i *Jordvenn- Venn med hele skaperverket*. Ekre, Eldbjørg Leinebø (red). Oslo. IKO- forlag
- Bjørddal, Gunnhild Hauge 2018. *Samisk natursyn i Den norske kirkes trosopplæring. Et bidrag til en grønn didaktikk*. Masteroppgave. MF Vitenskapelige høyskole.
- Birkeland, Kirsti 1986. *Stalloer tror at månen er et bål*. Cappelen
- Bientie Bierna 2001. *Det landet som eier folket*. Grønn postill, Økoteologi og kirkehverdag. Schorre, Tommren (red) Verbum
- Grau, Marion 2010. *Elements of Renewal: Fourfold Wisdom*. Agelican Theological Review, 92:4. Fall 2010
- Johnsen, Tore 2005. *Samisk naturteologi- på grunnlag av nålevende tradisjonsstoff og nedtegnede myter*. Stensilserie D nr.4. Institutt for religionsvitenskap. Universitetet i Tromsø.
- Johnsen, Tore 2007. *Jordens barn, solens barn og vindens barn*. Verbum
- Magga Tove-Lill Labahå 2018. *Barn i relasjon til naturen*. Jordvenn- venn med hele skaperverket. Ekre, Eldbjørg Leinebø (red). Oslo IKO- forlag
- Mathisen Mariann Jacobsen 2018. *Nordlandsbåt og draug – en felles kulturarv*. KASAVI Tromsø
- Sjöberg Lovisa Mienna 2018. *Att leva i en ständig välsignelse. En studie av svidnitet som religiös praxis*. Doktoravhandling. Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo. Acta Theologica nr 67.
- Nettressurser:
<https://verdensurbefolkning.wordpress.com/samene/>- nov. 2022
<https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/202209/NNFA02090322>. nov. 2022. Se innslag i Dagsrevyen 03.09.22 «Samisk motstand vindpark»

Gunnhild Hauge Bjørddal. Jobber som rådgiver i undervisning og samisk kirkeliv ved Hamar bispedømmekontor og er bonde. Utdannet lærer og kateket. Master i kirkelig undervisning fra MF vitenskapelig høyskole. Annen utdanning i historie, natur og miljøvern, friluftsliv og sosialpedagogikk. Har jobbet flere år som kateket i Dnk og som lærer i ungdomsskolen.
 E-post: gh995@kirken.no

ETIKK I RUSSETIDEN

UNDERVISNINGSSOPPLEGG

THEA HOLSEN

Dette undervisningsopplegget egner seg godt som en inngang til temaet etikk. I læreplanen under «Fagets relevans og verdier» kommer det frem at elevene skal gjennom etisk refleksjon «undersøke og klargjøre hva som er godt og rett for individ og samfunn i dag og i framtiden». Etisk refleksjon står også eksplisitt nevnt med et eget avsnitt under fagets kjerneelementer. Her kommer det frem at elevene skal «drøfte moralske spørsmål ved hjelp av egen erfaringsbakgrunn, evne til innlevelse og ulike etiske modeller og begreper». Det tverrfaglige temaet «Demokrati og medborgerskap» trekker også frem at elevene gjennom etisk refleksjon, blir i stand til å problematisere makt og utenforskap og til å stille spørsmål ved gjengse normer».

For 18- og 19-åringene kan dette virke som ambisiøse mål, men ved å tilpasse undervisningen til å handle om reelle utfordringer i deres hverdag og omgangskrets kan disse målene bli tydeligere å forstå. Elever forteller ofte at undervisningen ikke oppleves som relevant og nyttig. Vi lærere må prøve å få elevene til å se at mye av det de lærer på skolen vil de få bruk for utenom skoletiden. Dette undervisningsopplegget vil hjelpe elevene til å se hvordan etikk er relevant for dem også utenfor Religion og etikk-faget. Elevene skal diskutere et etisk dilemma som handler om russetiden med hjelp av etiske argumentasjonsmodeller. Undervisningsopplegget er inspirert av radioprogrammet og podkasten «Lørdagsrådet». Ettersom RE-timen var på en mandag, valgte jeg å kalle det for «Mandagsrådet».

Kommentar: Temaet for undervisningen kan oppleves personlig og ubehagelig for noen av elevene. Det er derfor viktig å få frem at de skal diskutere problemet ut ifra de etiske argumentasjonsmodellene og ikke ut ifra personlige tanker og meninger.

Kompetansemål:

- gjøre rede for og drøfte sentrale fagbegreper knyttet til religioner, filosofi, livssyn og etikk
- identifisere og drøfte etiske problemstillinger i tilknytning til kommunikasjon, mellommenneskelige relasjoner og identitet
- ta andres perspektiv og håndtere meningsbrytning om religion, livssyn og verdispørsmål

Arbeidsmåte:

Innføring i etikk og introduksjon til dagens tema:

- Snakk med klassen om noen sentrale begreper innenfor etikk. Presenter etikk, moral, normer, verdier, konsekvensetikk, pliktetikk og dydsetikk. La elevene være aktive i denne samtalen og få de til å komme med eksempler på normer og verdier. Gi konkrete eksempler på argumenter innenfor konsekvensetikk, pliktetikk og dydsetikk slik at dette blir tydelig for elevene.
- Vis og gjennomgå en nyhetsartikkel (se Ressurser) som handler om penge- og gruppefokus i russetiden. Dette er for å få elevene inn på dagens tema.

(Kommentar: Dette undervisningsopplegget ble gjennomført før det ble et stort fokus i media på ekskludering i russetiden våren 2022. Det finnes derfor mange nye gode ressurser som også belyser dette temaet, for eksempel Debatten på NRK fra 21.april 2022 med tittelen «Er russetiden for alle?»).

«Mandagsrådet»:

- Spør elevene om de kjenner til «Lørdagsrådet». Fortell dem kort hva dette programmet handler om slik at de får bedre forståelse om hva de skal gjøre.
- Del klassen i grupper på fire.
- Gi beskjed om at gruppene skal jobbe i ca. 20 minutter.
- Del ut et problem til hver gruppe (se vedlegg). Hvis du har mer enn fire grupper gi samme problem til flere av gruppene.
- Gruppene skal så diskutere dette problemet ut ifra pliktetikk, konsekvensetikk og holdningsetikk.
- Etter ca. 20 minutter samles gruppene for en klassesamtale.
- Gruppene leser så opp sitt problem for resten av klassen og forteller hva de har diskutert. De andre elevene får mulighet til å komme med kommentarer.

I denne delen vil elevene se at problemet de fikk utdelt er ett perspektiv på et stort problem og at de andre i klassen fikk andre perspektiver av samme problem. Ved å høre på hva de andre gruppene snakket om bidrar det til å belyse enda flere perspektiver og vise kompleksiteten av problemet.

Avslutning:

- Lærer runder av timen og legger vekt på at etiske dilemmaer er svært komplekse og at de kommer til å møte på mange etiske dilemmaer i løpet av livet.

Ressurser:

Avisartikkel om russetiden:

<https://www.byas.no/aktuelt/i/y4ybr2/fortviler-over-penge-og-gruppefokus-i-russetiden-sier-du-ifra-bli>

VEDLEGG: PROBLEMER TIL «MANDAGSRÅDET»:

PROBLEM 1:

«Hei fine Mandagsråd!

Jeg har et problem jeg håper dere kan hjelpe meg med. Jeg er russ nå i 2023 noe jeg har gledet meg til i veldig mange år. Jeg er i en jentegjeng med 6 jenter og vi har vært venner siden barneskolen. Problemet er bare det at når vi begynte på videregående havnet jeg i en klasse med nesten kun gutter hvor ingen av venninnene mine er. Dette førte til at de fikk god kontakt med noen av de andre jentene på skolen. De andre 5 jentene fra gjengen min ble derfor spurt om de ville være med på russebuss med noen av jentene de går i klasse med. Dette er en ganske «kul» buss. Da jeg spurte om det var plass til at jeg også kunne bli med sa de at det var fullt ... Dette har ført til at jeg føler meg veldig mye alene. Resten av jentegjengen min er bare med bussen og jeg får ikke komme på bussvorsj, bussfester, rulling osv. fordi det er kun for medlemmer av bussen. Burde jeg bare finne meg i dette og leve i ensomhet til russetiden er over eller burde jeg spørre venninnene mine om å droppe å være så mye med russebusen sin for å få tid til meg? Jeg vil ikke være en kjip venn, men samtidig så har jeg det skikkelig kjipt nå og skulle ønske at venninnene mine stilte opp for meg.

Hilsen en ensom russejente»

PROBLEM 2:

«Hei flinke rådgivere!

Jeg er mor til ei jente på 18 år som er russ nå i 2023. Hun har en jentegjeng som hun har vært mye med opp igjennom barndommen og ungdomstiden. Denne jentegjengen har alle kommet med på en russebuss, mens datteren min ikke kom med på bussen. Datteren min føler seg veldig mye alene og jeg vet ikke hva jeg skal gjøre for å hjelpe henne. Jeg vil bare det beste for datteren min og har prøvd å ordne opp i problemet bak hennes rygg. Jeg har snakket med buss-sjefen på den bussen som resten av jentegjengen hennes er på. Buss-sjefen sa først at det var fullt, men så sa jeg at jeg kunne gi henne 50 000 kroner hvis datteren min fikk en plass på bussen og at dette måtte holdes hemmelig. Jeg sa dette ganske spontant og nå er jeg veldig usikker på hva jeg skal gjøre ... Skal jeg gi 50 000 kroner til buss-sjefen og late som ingenting ovenfor datteren min, eller burde jeg ikke blande meg i min datters russetid? Hjelp!

Hilsen en bekymret mor

PS: De 50 000 kronene kommer utenom hva datteren min evt. må betale for å være med på bussen.»

PROBLEM 3:

«Hei Mandagsrådet.

Jeg er rektor ved en videregående skole og står oppi et vanskelig dilemma. Jeg har fått inn flere klager på russetiden, både fra elever, lærere og naboer av skolen. Flere elever føler seg alene, lærerne klager på at fraværet er for høyt og konsentrasjonsnivået i undervisningen for lavt, mens naboer klager på masse støy og forsøpling. Jeg er klar over at noen russ oppfører seg eksemplarisk og at russetiden er en gøy feiring for mange, men det er altså en del negative sider jeg må forholde meg til også. Jeg vurderer å forby russetiden på skolen, det vil si at de ikke får lov til å ha på seg russe-drakt eller noe som kan forbindes med russe-grupper på skolen, ingen russeknuter blir tillatt i skoletiden, ja alle russerelaterte ting vil bli forbudt i skoletiden. Jeg vil da snakke med andre skoler om å gjøre det samme. Dette vil da gå ut over den store delen av russene som oppfører seg bra. Hva burde jeg gjøre? Takk for at dere vil hjelpe meg.

Hilsen en usikker rektor»

PROBLEM 4:

«Kjære mandagsråd – Hjelp meeeeg!

Jeg er russepresident på en stor videregående skole og bare ELSKER russetiden. WOHOOOO! Det er så sykt fett å feste hele tiden og livet føles bare ut som en stor fest jeg aldri vil at skal avslutte. Jeg har sett frem til dette hele livet og endelig er tiden her! De siste 3 årene har jeg jobbet masse dugnad for å få råd til å ha den feteste russetiden noensinne. Jeg er medlem av en russebuss og vi har masse fete klær, en syk russesang og hver gang vi fester er det bare helt sykehus-stemming (fester ca. 2 ganger i uka). Jeg vet at noen synes at russetiden er litt ensom og sånt der, men ingen har kommet direkte og sagt det til ansiktet mitt ... Rektor maser om å kansellere russetiden og sånt der shit, men hjertet mitt blir knust hvis det skjer. Jeg tenker at hvis folk har det så kjipt som rektor mener så må de komme å si det til meg, hvis ikke har ikke jeg noe ansvar ... Folk må jo klare å stå opp for seg selv! Hva tenker dere?

Hilsen en russepresident som lever sitt ALLER beste liv.»

Thea Holsen (f.1998). Studerer religionsvitenskap og engelsk på lektorutdanningen ved Universitetet i Bergen. Skriver masteroppgave om religionskritikk i populærkulturen.
E-post: thea.holsen@hotmail.com

BOKMELDING

KULTURMØTER OG KULTURKONFLIKTER

ANNE BERIT NYSTAD

Elin Anna Labba
Herrene sendte oss hit.
Om tvangsflyttingen av samene
Pax 2021
202 sider

Labbas prisvinnende bok avslører hvordan fornorskningspolitikken (1814–1950) bidro til å opprettholde ideologisk ladde perspektiver på forholdet mellom staten og det samiske urfolket. Men i likhet med virkelighetslitteraturen er den personlige dimensjonen sterkest betont.

Vi bærer vårt hjem i vårt hjerte, skrev den finsk-svenske poeten Áillohaš (Nils-Aslak Valkeapää). Men kan man det, når fjell og vidde er ditt hjem og man er blitt tvunget til å flytte sørover til svenske innlandsskoger og myrer?

Den samiske journalisten Elin Anne Labba fikk i 2020 den svenske August-prisen for sin litterære dokumentarbok *Herrene sendte oss hit*. En samling skjebneanekdoter fyller boken. I 1919 ble Lappekodisillen fra 1751 tilsidesatt. Den loven som ga samer rett til la reinsdyrene løpe over nordiske grenser. I stedet restrukturerte Reinbeitekonvensjonen flyttsamenes vandringer fra vinterbeite til sommerbeite og forhindret vandringer til kysten.

Denne politiske posisjonen var så overveldende at nesten ingen i Norge kunne tenke, skrive eller foreta seg noe for samene, uten å bli begrenset av den rådende diskursen.

Teksten til Elin Anna Labba nærmer seg skrivekunst. Forfatterens subjektive stemme (på vegne av oldemor og grandtanten som opplevde tvangsflyttingen) fylles ut av mange samiske stemmer. Det er den flerstemmige sakprosaen som overtar. Historiene dokumenteres av gamle svarthvitt-bilder som vitner om et hardt liv, men også om en ukuelig livsvilje og kjærlighet til familien og naturen. Gjennom lesningen hører leseren et kor joike savnet etter landskapet i Nord-Sverige og sommerbeitet ved norskekysten og Kvaløya:

«Vi husker hvordan vi jobbet den siste høsten. (...) Vi takket Norge og de høye fjelltoppene der, havet, båtene og menneskene. Noen gråt. Vi takket for de fine fjellene, der vi hadde klart oss så bra med reinsdyrene. Vi takket alt. Og vi kommer nok aldri mer tilbake hit ... Joikene våre skal gjenlyde mellom Norges klipper, gjenlyde vår takk til de kommende generasjonene.»

Tvangsflytting av samene var en måte for staten å vise sin makt over rein-driftssamer og lettere få tilgang til jordeiendommer på Nordkalotten. Underliggende økonomiske interesser var en betydelig dimensjon av fornorskingspolitikken.

Boken har kart over Nordkalotten med samiske navn. Ideelt sett kunne det vært mer stedfesting av norske navn på kartet, for i dag har jo veiskilt i Nord-Norge både samiske og norske navn.

Likeledes er samiske ord og uttrykk gjengitt på samisk, slik at en leser uten nordsamisk språkkompetanse stadig må sjekke med ordlisten. Leseprosessen stopper opp. Det er imidlertid en parallellprosess her. Slik de tvangsflyttede nordsamene, som når de kom til Västerbotten forsto verken sørsamisk eller svensk, klarer ikke leseren umiddelbart å skjønne ord og uttrykk.

Herrene sendte oss hit. Om tvangsflyttingen av samene ga denne leseren en solidaritetsfølelse og en dyp respekt for samene og deres rettigheter som urfolk.

Anne Berit Nystad, lektor i fransk, norsk, psykologi,
religion på Hersleb videregående skole
E-post: anne.nystad@osloskolen.no

BOKMELDING

ET FASCINERENDE DYPDYKK INN I 1700-TALLET

GUNNAR HOLTH

Haugianerne. Enevelde og undergrunn

Trygve Riiser Gundersen
Cappelen Damm 2022
704 sider

En historie vi tror vi kjenner

Kan det egentlig sies noe nytt om Hans Nielsen Hauge og haugianerne? Vi kjenner jo den historien: Bondesønnen fra Tune i Østfold som fikk en sterk religiøs opplevelse ute på åkeren våren 1796, og så i løpet av åtte år skapte en stor folkebevegelse fra Kristiansand til Tromsø. Han var ustanselig på farten som forkynner, forfatter og næringslivsgründer. Myndighetene så med økende skepsis på virksomheten hans, og han ble arrestert og satt i fengsel flere ganger før han til slutt ble sperret inne i varetekt i mange år, under elendige forhold. Senere er han blitt satt på sokkel som en slags stamfar for indremisjonen i Norge, og dessuten hyllet for sin samfunnsbyggende innsats – senest i 2021, ved 250-årsjubileet for Hauges fødsel.

Riiser Gundersens ambisjon og metode

I boka *Haugianerne* viser Trygve Riiser Gundersen at det er all grunn til å kaste nytt lys over denne bevegelsen. Det gjør han først og fremst ved å undersøke bakteppet – forutsetningene for at disse forbløffende hendelsene kunne utspille seg mot slutten av det dansk-norske eneveldet. Nøkkelen finnes i undertittelen: *Enevelde og undergrunn*. Forfatterens ambisjon er rett og slett å gi leserne en ny forståelse av både eneveldsstaten og den norske allmuen på 1700-tallet. Og det lykkes han med.

Kort oppsummert: Denne statsmakten var trolig den mest autoritære i hele Europa, med strenge lover og tiltak for å sikre seg lydige, bofaste og tause undersåtter. Men gjennom sine lokale representanter kunne staten også opptre nokså inkonsekvent og ineffektivt i praksis. Allmuen på sin side var langt mer urolig, trassig og opprørsk gjennom hele 1700-tallet enn det inntrykket tidligere historikere har gitt oss. Hauges folkebevegelse var noe nytt i Norge, men det var likevel ikke en plutselig begynnelse. Den bygde på en lang tradisjon med oppfinnsom (og ulovlig) organisering og motstand i den norske allmuen. Den politiske, sosiale og religiøse «undergrunnen» gjennom århundret har vært under-

vurdert, og det blir grundig dokumentert her. Det var denne opposisjonelle tradisjonen som gjorde at Hauge kunne knytte verdifulle kontakter med en gang han kom til en ukjent by eller bygd.

Denne ambisjonen innebærer at store deler av boka ikke handler direkte om Hauge og haugianerne, men om å plassere dem i dette overordnede bildet. Ved hjelp av inngående kildestudier utfører Riiser Gundersen et nybrottsarbeid knyttet til politisk historie, sosialhistorie, religionshistorie og lokalhistorie på 1700-tallet. Han går løs på kildematerialet med en engasjert, undersøkende og spørrende holdning, som om det var puslespillbiter i en uoversiktlig kriminalsak. Det fører til en spennende levendegjøring av fortidas mennesker og konflikter.

For eksempel er det fascinerende å følge den detaljerte skildringen og analysen av det store opprøret i Bergen i 1765, den såkalte strilekrigen. Plutselig en vårdag var omkring 5000 fattige bønder og byfolk samlet på torget, i rasende protest mot en skattlegging. Hvordan kunne det skje, i en stat der allmuen ikke hadde noen lovlige måter å organisere seg på, og tilsynelatende ingen kommunikasjonskanaler? I noen dager hadde opprørerne kontroll over byen, og i første omgang vant de fram med sine krav. Det ble en skakende opplevelse for øvrigheten – men hva skjedde etterpå? Ved hjelp av militærmakt blir ro og orden etter hvert gjenopprettet, noen «oppviglere» blir litt tilfeldig utpekt og får sine straffer, og så blir det lagt lokk på den svært upassende hendelsen. Den blir fortrent, omgitt av taushet. «Den tausheten tilsvarende ganske nøyaktig den makten som var i ferd med å utspille seg i byen i disse dagene – herredømmet og hegemoniet man nå gjorde alt man kunne for å gjenopprette. Hvordan preger denne tausheten, denne fortielsen, synet vårt på dette samfunnet fortsatt i dag?»

Riiser Gundersens tematikk og metode gir meg assosiasjoner til noen av de dokumentariske romanene til Per Olov Enquist. Det gjelder særlig romanen *Lewis resa* (2001), en engasjerende framstilling av den svenske pinsevekkelsen, med Lewi Pethrus fra arbeiderklassen som den karismatiske lederen. En annen bok av Enquist er *Berättelser från de inställda upprorens tid*. Den tar riktignok for seg miljøer og hendelser i vår nære historie – men det er noe med tittelen. Det norske 1700-tallet viser seg å romme mange nedkjempede opprør.

En snedig komposisjon og et moralsk trykk

Når det gjelder selve vekkelsen, er det de første årene forfatteren tar for seg, fra 1795 til 1799. Her får han tydelig fram det kollektive ved bevegelsen. Det var ikke bare Hauge som reiste rastløst omkring i landet på kanten av loven – det var også flere andre som la ut på vandring, forkynte og dannet nettverk. Men boka begynner med det skjebnesvangre året 1804, da myndighetene i København bestemmer seg for å sette en stopper for «dette Sværmerie». For de fleste i dag er det nærmest uforståelig at en så from og fredelig mann kunne bli forfulgt av myndighetene på en såpass hardhendt måte. Hvordan var det mulig at han ble oppfattet som en farlig statsfiende?

Det var om sommeren dette året at prester, biskoper og andre embetsmenn sendte inn sine rapporter til regjeringen om Hauge og bevegelsen hans. Denne samfunnseliten var forundret og forskrekket over at harde straffetiltak ikke var blitt satt i gang for lenge siden. Haugianismen ble kalt en åndelig epidemi, kjennetegnet av «Fanatismen i al sin Skummelhed og vilde Raserie, hvormed Tigrens blodtørstige Grumhed neppe kan lignedes». Det som gjorde størst inntrykk på kanselliet i København, var brevet fra biskop Peder Hansen i Kristiansand. Det var ikke måte på hvilken trussel mot hele samfunnet denne religiøse bedrageren utgjorde. Biskopen mener at han kan «ligne hin Muhamedaner Abdul Vechab.» Hvem snakker vi om her? Jo, det er Muhammad ibn Abd al-Wahhab, som på 1700-tallet grunnla den strenge wahhabismen i islam. I allianse med stammelederen Ibn Saud gikk han til hellig krig mot alle motstandere på den arabiske halvøya. Denne ideologien er videreført i dagens Saudi-Arabia, og den er en inspirasjon for mange fanatiske islamister. Sånn kunne altså bondepredikanten fra Tune bli oppfattet i sin samtid.

«I hendelsene, redselen og uroen sommeren 1804 står en dør på gløtt inn til en virkelighet vi ikke kjenner. Denne boka vil forsøke å gå inn den døra.» Etter denne innledningen får vi innblikk i hvordan bildet av Hans Nielsen Hauge utviklet seg gjennom 1800-tallet. Det byr også på overraskelser. Så sent som i 1854 skrev Andreas Munch, den gang Norges mest anerkjente forfatter, at den tidlige haugianerverkkelsen var en form for «Communisme». Det var ikke positivt ment, etter revolusjonsåret 1848 og Thrane-bevegelsen i Norge. Men nettopp på denne tida blir det fart og kraft i den kristne lekmannsbevegelsen i landet. Etter mange kamper lykkes lederne for indremisjonen med å forene statskirken og de radikale lekmannsmiljøene, inn i en konservativ luthersk kultur. I løpet av disse bestrebelsene starter omformingen av det offisielle bildet av Hauge. «Abdul Vechab», løsgjengeren og «Communisten» blir forvandlet til en nasjonal folkehelt, og sogneprest Anton Christian Bang utformer i sin biografi fra 1874 en harmonisert, luthersk helgenhistorie om det religiøse geniet Hauge.

Etter denne gjennomgangen av Hauges kompliserte etterliv i den norske offentligheten, kan Riiser Gundersen begynne sitt historiske detektivarbeid med å undersøke de reelle motsetningene og de virkelige aktørene i Tune sogn og i hele det norske samfunnet på 1700-tallet: «enevelde og undergrunn». Etterforskeren er ikke nøytral, for det er et moralsk trykk her som på mange måter blir en motor i framstillingen. Langt på vei er samfunnseliten den kollektive skurken, og den undertrykte og opprørske allmuen er den kollektive helten. Samtidig blir det lagt vekt på at «allmuen» ikke var en enhetlig størrelse. Hauges folkebevegelse besto av høyst forskjellige individer, med ulike livsvalg og skjebner. Mot slutten av boka utbryter forfatteren, med henvisning til noe Hauge-biografene Bang og Heggveit får seg til å skrive om en av disse skjebnene: «Det er til å bli kvalm av innimellom,

hvordan vi husker – hva vi gjør med det som har blitt overlevert oss.» Den følelsen kan dukke opp hos leseren flere ganger underveis i denne fortellingen.

En innvending

Forfatteren skriver ikke så mye om den troen dette nye fellesskapet var sammen om. Den religiøse arven fra pietismen trer riktignok klart fram. Den boka Hauge fikk trykt i 1798, hadde den talende tittelen *Sandheds Bekiendelse til Saligheds Sag*. Men det finnes jo en bakside av den medaljen som kalles salighet: En avgjørende drivkraft for Hauge var en eksistensiell angst for Guds dom, for fortapelsen og helvetes evige pine. Hele vekkelsen vokste ut av en sånn redsel. Hauge ble også etter hvert overbevist om at menneskeheten levde i de siste tider – som mange kristne før og etter ham har trodd. Verdens undergang og dommedag sto for døra. Da hadde kanskje opplysningsprestene et poeng når de reagerte på forkynnelsen? Uansett vil de fleste lesere i dag stille seg fremmed overfor akkurat denne siden ved bevegelsen. Derfor synes jeg nok at dette religiøse «bakteppet» kunne ha vært synliggjort og drøftet.

En anbefaling

På tross av denne vesle innvendingen kan det vel ikke være mye tvil om at jeg vil anbefale boka. Den er en intellektuell kraftprestasjon og en stor leseropplevelse. Men det er nok en forutsetning at leseren er over gjennomsnittet interessert i historie. Den krever kanskje også litt tålmodighet av leseren, når forfatteren legger i vei med lengre utredninger om noe som i første omgang fortøner seg som digresjoner. Å følge med på ferden gir likevel et godt utbytte. Som forfatteren skriver i forordet: «Det er en bok som vil fortelle, som fortaper seg, som fascineres – som forsøker å framstille fortida i bilder, scener og skikkelser der kildene gjør det mulig.»

Med tanke på nytteverdien for lærere i videregående skole, vil jeg si at boka trolig gir viktigere impulser til historieundervisningen enn til undervisningen i religion og etikk. Men selve tematikken er selvsagt relevant når det gjelder å «utforske og drøfte hvordan kristendom og andre religioner inngår i historiske endringsprosesser», som nå er ett av kompetansemålene i religionsfaget.

Boka er utstyrt med et imponerende og interessant noteapparat, en fyldig litteraturliste, en tidslinje fra 1537 til 1924, og dessuten et personregister. I og med at fortellingen om Hauge og bevegelsen hans i dette bindet bare går fram til 1799, kan vi nok vente oss en fortsettelse om et par år. Den ser jeg fram til.

Gunnar Holth, har vært lektor ved Valler videregående skole fra 1983 til 2017. E-post: gunengel@online.no

Velkommen til
Seminar og Landsmøte

LØRDAG 22. APRIL 2023

På KG, Homans bakken 2, 0352 OSLO

Religionslærerforeningen gir oss mulighet til å komme sammen med kolleger fra ulike deler av landet!

Nærmere informasjon vil komme på nettsiden www.religion.no og Facebook.

RELIGIONSLÆRERFORENINGEN I NORGE

Religionslærerforeningen er en ideell og uavhengig organisasjon som har som mål å fremme faglig utvikling og fagdebatt blant lærere i Religion og etikk og KRLE.

Foreningen har medlemmer over hele landet. Vi ønsker å bidra til inspirasjon og faglig vekst. Religionslærerforeningen arrangerer derfor seminarer og studieturer.

Tidsskriftet Religion og Livssyn kommer med tre nummer i året. Her finner du faglig påfyll, ulike artikler, referat fra seminarer, bokmeldinger og annet stoff.

Informasjon om Religionslærerforeningen finner du på Facebook og www.religion.no

Medlemskap og abonnement

Vil du bli medlem betaler du kr. 350 til konto 7877 08 63243, eller kr. 355 til VIPPS 534246, merket Religionslærerforeningen i Norge.

Samtidig må du sende e-postmelding til oss med ditt navn
- samt fullstendig postadresse.

Send til denne adressen: religionoglivssyn@gmail.com

Faglig påfyll?

Kom på kurs eller ta et emne
på MF ved siden av jobb!

Kristendom i historie og samtid

KRLE 1041

Sju lørdager 9.30-16.00
15 studiepoeng

Kan inngå i programmet
Deltisstudium i KRLE.

Kristendom og billedkunst:

Det nye testamente

RL2610

Ni torsdager 17-21
10 studiepoeng

Se flere deltidsemner på mf.no/deltid

Januarkurset 2023

Filosofi og etikk etter Fagfornyelsen

5.-6. januar på MF

Få oppdatert, faglig påfyll innen filosofi
og etikk. Vi retter fokus mot plassen
filosofi og etikk kan ha i faget Religion
og etikk etter Fagfornyelsen.

Se programmet og meld deg på:
mf.no/januarkurset2023

VITENSKAPELIG HØYSKOLE
FOR TEOLOGI, RELIGION OG SAMFUNN

Org.nr. NO 980 70 2391

Religion og livssyn

Organ for Religionslærerforeningen i Norge

www.religion.no

Årgang 34 – Nr. 3 – 2022

Redaksjonskomité og ansvarlige for nummeret:

Sigrid Skomedal, sigrid.skomedal@tffk.no

Frode Kinserdal, frodeki@viken.no

Grafisk produksjon: LOS Digital AS, 2022

Design: Rune Eilertsen

Design omslag: Brand New Via Design, Hellas

Opplag dette nummer: 600

Redaksjonens adresse:

sigrid.skomedal@tffk.no

ISSN 0802-8214

For spørsmål vedr. abonnement, inn- og utmelding og økonomi
bruk e-post: religionoglivssyn@gmail.com

Medlemskap og abonnement tegnes ved å betale kontingent

Kr 350 for enkeltmedlemmer

Kr 500 for skoler og andre institusjoner

Konto nummer: 7877 08 63243

Vipps: 534246, koster kr. 355,- (gebyr på 5 kr)